

UNIVERZITET U SARAJEVU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ORIJENTALNU FILOLOGIJU
KATEDRA ZA ARAPSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST

Fiziognomika u dijelima G. al-Zaydana i N. Mahfuza

(Završni magistarski rad)

Mentor:

prof.dr. Mirza Sarajkić

Kandidatkinja:

Merisa Živojević-Zukanović

Sarajevo, septembar 2023.

Sadržaj

Uvod	1
1. Fiziognomika kao nauka	3
1.1. Poznata djela o fiziognomici kod Arapa i na Zapadu	5
1.2. Grane fiziognomike	9
1.3. Fiziognomika i druge nauke	11
1.3.1. <i>Firāsa</i> u sufijskoj literaturi	12
2. <i>Ilm al-firāsa al-ḥadīṭ</i> od Ğurġī Zaydāna	15
3. Važnost očiju u fiziognomici i karakterizaciji likova	18
4. Fiziognomika u romanima Nedžiba Maḥfuza	22
4.1. Podudarnost izgleda i osobina likova u Maḥfūzovim romanima	24
4.1.1. Ahmed Akif i podudarnost njegovog karaktera sa fizičkim izgledom	24
4.1.2. Ahmed Abduldževad i podudarnost njegovog karaktera sa fizičkim izgledom	27
5. Fiziognomika u romanima Ğurġī Zaydāna	30
5.1. Podudarnost izgleda i osobina na primjeru lika Abdullaha Ibn Zubayra Ibn al-Awwāma u romanu <i>al-Ḥaġġāġ ibn Yūsuf</i>	31
6. Komparativna analiza fiziognomike u romanima Zaydāna i Maḥfūza	34
6.1. Uporedni prikaz usana	35
Zaključak	37
ملخص	40
7. Izvori	41
8. Literatura	41
9. Appendix	43
Tabela 1. Ahmed Akif i podudarnost njegovog karaktera sa fizičkim izgledom	43
Tabela 2. Ahmed Abduldževad i podudarnost njegovog karaktera sa fizičkim izgledom	44
Tabela 3. Abdullah Ibn Zubayr Ibn Awwām i podudarnost njegovog karaktera sa fizičkim izgledom	46
Tabela 4. Usne u romanima Zaydāna i Maḥfuza	47

Uvod

Fiziognomika je termin koji je malo zastupljen na našem govornom području, te nije poznata širim masama. Sa druge strane termin *firāsa* se u arapskom jeziku gotovo svakodnevno čuje. *Firāsa* je po nekim autorima nauka, dok je drugi smatraju neznanstvenim pokušajem da se uspostave odnosi između vanjskog i unutrašnjeg, vidljive ljudske spoljašnosti i nevidljivih karakteristika i osobina. Moj prvi susret sa njom bio je upravo kroz jedan opuštenu razgovor, te sam počela istraživati sam pojam *firāsa* prvo u rječnicima, a kasnije i u knjigama. Znanje koje je fiziognomika obećavala činilo mi se krucijalnim za svakodnevni život, pa sam odlučila da i tema mog master rada bude upravo vezana za fiziognomiku, kako zbog njene važnosti, tako i zbog nezastupljenosti i nedostatka naučnih istraživanja na ovu temu na našem jeziku.

Osnovne definicije i podatke o fiziognomici mogu se pronaći u enciklopedijama na našem jeziku, te mi je bio dostupan jedan rad koji govori o fiziognomici u Kamovim pripovjetcima. To je ujedno bila i jedina poveznica između fiziognomike i književnosti kojoj sam imala pristup. Ostatak literature o fiziognomici bio je na engleskom i arapskom jeziku. Ğurgī Zaydān je bio pionir historijskog romana, ali i erudita koji je između ostalog pisao i o fiziognomici. Uz njega sam odabrala Naġība Maḥfūza, jednog od najvećih arapskih romanopisaca, kako bi mogla napraviti poređenje i analizu primjenjivosti fiziognomike u djelima ovih velikih književnika. Od Maḥfūza sam izabrala dva romana, *Kvart Han al-Halili* i *Put između dva dvorca* koji su prevedeni na bosanski jezik zbog prisustva detaljnih fizičkih i emocionalnih opisa likova u tim djelima, jer spadaju u prvu fazu autorovog djelovanja u kojem se više posvećivao fizičkom izgledu likova. Od Zaydāna sam odabrala jedan roman kao osnovnu literaturu, *Haġġaġ Ibn Yūsuf*, te sam u nekim primjerima koristila i romanom *Šaġara al-Durr*.

Cilj je da se kroz ovaj rad predstavite osnovne informacije o fiziognomici, te da se napravi komparacija kroz koju ćemo otkriti da li je Zājdanovo autorstvo djela o fiziognomici značajno utjecalo na njegove romane, te da li se oni u tom aspektu razlikuju od romana drugih autora kojima *firāsa* nije bila primarno zanimanje. Pored toga, želimo i istražiti da li Naġīb Maḥfūz, kao autor koji u svojim djelima nije tretirao fiziognomiku, prati pravila fiziognomike u svojim djelima, te koliko fizički izgled ima utjecaja na karakterizaciju likova.

Rad se sastoji od sedam dijelova. Na samom početku pristupila sam jezičkom i terminološkom definiranju pojma fiziognomike, iznijela kratku historiju njenog razvoja kod

Arapa i na Zapadu, dotakla se pojedinačnih grana fiziognomike i njenog odnosa sa drugim naukama, među kojima sam posebno istakla dodir fiziognomike i sufizma. Drugo poglavlje ima za cilj da se predstavi Zaydānova knjiga *Ilm al-firāsa al-ḥadīṭ* (*Savremena fiziognimika*), nakon čega sam posebnu pažnju obratila na oči, kao jedan od organa koji je od velike važnosti u procjenjivanju ličnosti u fiziognomici, ali i u karakterizaciji likova u romanima. Obzirom da Maḥfūz nije pisao o fiziognomici, u njegovim sam pronašla citate koji potkrepljuju većinu teorija fiziognomike, a potom i analizirala podudarnost izgleda i osobina na primjerima dva glavna lika iz romana *Kvart Han al-Halili* i *Put između dva dvorca*. U petom poglavlju sam ponovila isti postupak, sada sa Zayānovim romanima, da bi u šestom i predzadnjem poglavlju napravila komparativnu analizu fiziognomike u romanima Zaydāna i Maḥfūza, sa posebnim osvrtom na usne likova u njihovim romanima. Nakon zaključka i sažetka na arapskom jeziku slijede tabele sa prikazom podudarnosti fizičkih i unutarnjih osobina likova u skladu sa pravilima *firāse* kod Zaydāna.

1. Fiziognomika kao nauka

Fiziognomika je jedan od najustaljenijih prijevoda arapskog termina *al-firāsa*. Pored toga prevodi se i kao intuitivno poznavanje, pronicljivost i oštromnost. Glagol iz kojeg je ova riječ derivirana glasi *farasa*, *yafrisu*, *firāsa* a znači (raz)gledati, u kombinaciji sa prijedložnom frazom *bi al- 'ayn* biti vješt fiziognomist.¹

U različitim rječnicima navode se još dodatne nijanse značenja riječi *firāsa*. Tako izraz *farasa al-amra firāsatan* znači da je dosegao nutrinu stvari putem tačne pretpostavke, a *firāsa* je vještina prepoznavanja unutrašnjosti stvari iz njihovih vanjština. *Firāsa* je mišljenje koje se zasniva na *teferrusu* – zapažanju na osnovu vanštinje.² *Firāsa* je imenica koja se dovodi u vezu sa glagolom *tafarrasa* npr. u izrazu *taffarastu fihi hayran* – opazio sam u njemu dobro, a *yatafarrasa* znači potrdivati i zagledati.³ U arapskom jeziku *firāsa* označava intelekt koji brzo zaključuje o nepoznatom na osnovu poznatog.⁴

Termin fiziognomika, koji je najadekvatniji prijevod na našem jeziku za *ilm al-firāsa* je složenica koja se sastoji od dvije grčke riječi *phýsis* što znači priroda i *gignosko* poznajem⁵, zajedno znače mjera ili pravila prirode.⁶

Najčešća definicija *firāse* u djelima arapskih autora je:

الفراصة استدلال بالخلق الظاهر على الخلق الباطن

Fiziognomika je zaključivanje na osnovu vanjskog izgleda o unutrašnjim osobinama.

U enciklopedijama nailazimo na lingvistički različita definiranja fiziognomike, ali se među njima ne pronalaze značajne semantičke razlike, što možemo vidjeti u sljedećim definicijama:

- Fiziognomika je neznanstveni pokušaj da se odrede psihičke osobine i sposobnosti ljudi na osnovu oblika i strukture njihova lica.⁷

¹ Teufik Muftić, *Arapsko-bosanski rječnik*, Rijaset IZ u Bosni i Hercegovini, Izdavački centar El-Kalem, Sarajevo, 1997, str. 1108.

² Muṣṭāfā Ibrāhīm (ur) *Mu'ğam al-wasīṭ*, Maktaba al-šurūq al-dawliyya, Kairo, 1932, str. 681.

³ Muḥammad bin Abī Bakr Abd al-Qādir al-Rāzī, *Muḥṭār al-šihāḥ*, Maktaba Lubnān, Liban, 2008, str. 208.

⁴ Yūsuf Murād, *Firāsa inda al-arab wa kitab al-firāsa li Faḥrī al-Dīn al-Rāzī*, al-Maktaba al-Arabiyya, Kairo, 2002, str. 12.

⁵ Samuel R. Wells, *New physiognomy or, Signs of character as manifested through temperament and external forms, and especially in "the human face divine*, Fowler & Wells co, New York, 1984, str. 13.

⁶ Ğurġī Zaydān, *Ilm al-firāsa al-ḥadīṭ*, Hindāwī, Kairo, 2012, str. 7.

⁷ Branimir Donat (ur) *Filozofijski rječnik*, 2. izdanje, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1984. ur., str. 112.

- Fiziognomika, prosuđivanje karaktera i raznih duševnih svojstava pojedinca po njegovoj tjelesnoj pojavi, osobito po crtama lica.⁸
- Fiziognomika je nauka ili znanje o odnosima između vanjskog i unutrašnjeg čovjeka, vidljive spoljašnosti i nevidljivih sadržaja.
- Fiziognomika je nauka koja spaja instinkt i dokazivanje radi spoznaje ljudskog karaktera.⁹

Ġurġī Zaydān¹⁰ navodi sljedeću definiciju fiziognomike: „Fiziognomika je kod Arapa jedna od prirodnih nauka kojom se prepoznaju unutrašnje osobine ljudi gledanjem u njihovu vanjštinu, poput boje, forme i udova tj. ona je korištenje vanjskog izgleda da se dođe do zaključka o unutarnjim osobinama. „¹¹

Firāsa je poboljšanje upravljanja intelekta, postavljanje ponašanja i upravljanja rodbinskim, emocionalnim, prijateljskim i poslovnim vezama i poziv i popravljanje svijesti o usmjerenju.¹² O važnosti fiziognomike najbolje nam govori sljedeći citat:

„Fiziognomika, bez obzira na to je li shvaćena u svom najužem ili najširem značenju, je izvor je svih ljudskih odluka, napora, djelovanja, očekivanja, strahova i nada; svih ugodnih i neugodnih osjećaja koji su izazvani vanjskim objektima, te ne postoji čovjek koji nije pod svakodnevnim utjecajem fizionomike; nema čovjeka koji sebi nije okarakterisao osobu kao pretjerano dragu, ili pretjerano mrsku; nema čovjeka koji se prvi put susreće sa strancem, a da ga više ili manje ne promatra, procjenjuje, uspoređuje i sudi o njemu, prema izgledu, iako mu je možda nepoznata znanosti fiziognomike; stoga, objelodanjena je istina, bez obzira na to da to osjećaju, svi su pod svakodnevnim utjecajem fizionomike.“¹³

⁸ „Fiziognomika“, Nada Bogdanov, Frano Gospodnetić i dr (ur) *Leksikon JLZ*, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1974, str. 285.

⁹ Ṭāhir Muṣṭafā al-Naṣṣār, „al-Firāsa bayna al-ilhām wa al-ilm al-hadīṭ“, *Mağalla dar al-‘ulūm*, vol. 36, br. 122, maj 2019, str. 783.

¹⁰ Ġurġī Zaydān (14. 12. 1861. Liban- 21.6. 1914 Egipat) je začetnik arapskog historijskog romana, pisac, novinar i istraživač historije i književnosti. Osnivač je časopisa al-Hilāl. Objavio je nekoliko djela iz oblasti lingvistike, historije, književnosti te djelo *Ilm al-firāsa al-hadīṭ* iz fiziognomike. Govorio je njemački, engleski i francuski. Napisao je 22 historijskih romana u kojima govori o značajnim događajima u islamu u periodu između 1893. i 1913. godine. Svoja saznanja iz različitih oblasti vješto je inkorporirao u svoje romane.

¹¹ Ġurġī Zaydān, *Ilm al-firāsa al-ḥadīṭ*, str. 7.

¹² Iṣām Aḥmad Mas‘ūd al-Salwādī, Abd al-Salām Namir al-Ibādī, *Madḥal ilā ilm al-firāsa al-ḥadīṭ*, International Academy, Džeda, 2022, str. 8.

¹³ John Caspar Lavater, *Essays on Physiognomy: designed to promote the Knowledge and the Love of Mankind*, William Tegg and CO, London, 1985, str. 12.

1.1. Poznata djela o fiziognomici kod Arapa i na Zapadu

Fiziognomika je stara nauka, a njeni počeci se vežu za samo stvaranje čovjeka, jer je dokazivanje unutrašnjeg vanjskim ozbiljan pokušaj čovjeka da spozna ljudsko stanje, a osnova i praktičnih i teorijskih nauka je došla kako bi služila čovjeku i upoznala ga sa njegovom prirodom i stvaranjem.¹⁴ Različiti pokušaji fiziognomičkih opisa i analiza pojavljuju se već u grčkoj filozofiji. Navodi se da je grčki pjesnik Homer pisao o proricanju iz dlana te se na osnovu njegovih pjesama može zaključiti da je poznao fiziognomiku jer je koristio vanjski izgled Terzita da ukaže na njegove moralne osobine i to u V stoljeću pr. n. e.¹⁵

Kao samostalna nauka fiziognomka se pojavljuje u IV stoljeću pr. n. e. od kada potiče djelo *Ilm al-Siyāsa fī tadbīr al-riyāsa*, poznatije kao *Sir al-asrār* lažno pripisano Aristotelu, u kojem je posvećeno šest poglavlja fiziognomici. Pseudo-Aristotelov spis o fiziognomici prvi je pokušaj da se sistemski izlože odnosi između crta lica i duhovnih svojstava čovjeka. Premda je ovo djelo lažno pripisano Aristotelu, u njegovim djelima, posebno u djelu *O Duši* i djelima iz oblasti historije, nailazimo na fiziognomske teorije.¹⁶ Do XIII st. fiziognomika se razvijala u vezi s astrologijom, obuhvaćajući i hiromantiju¹⁷, pa se na osnovu fiziognomičkih karakteristika proricala i budućnost. Al-Akfānī spominje da je Phlumene, ljekar koji je živio krajem prvog stoljeća nove ere, napisao knjigu *Fiziognomika žena*. Među Grčkim autorima koji su pisali na ovu temu se spominje i Polemon, koji je napisao veliko djelo od 70 poglavlja o fiziognomici.¹⁸

Pseudo-Aristotelovi spisi dolaze do arapskih autora putem *Bayt al-Hikme*, gdje su prevedeni pod naslovom *Sir al-asrār* i tim djelom se koristio al-Rāzī. Također je prevedena i Polemonova poslanica o fiziognomici.¹⁹ O raširenosti Polemonovog dijela govori nam i činjenica da Ibn Hazm navodi citat iz njegove poslanice u djelu Golubičina ogrlica.²⁰ Međutim, to nije prvi susret Arapa sa fiziognomikom, jer su oni već od ranije poznavali fiziognomiku. Terminu *firāsa* je na Arabijskom polutotoku prethodila *qiyāfa*, koja se više vezivala za proricanje i ispitivanje tragova na tlu. Pored *qiyāfe*, Arapi su u predislamskom dobu poznavali i *riyāfe* i *iyāfe*. *Riyāfa* je prepoznavanje podzemnih voda mirisanjem zemlje, gledanjem u biljke

¹⁴ John Caspar Lavater, *Essays on Physiognomy*, str. 10.

¹⁵ Ğurġi Zaydān, *Ilm al-firāsa al-ḥadīṯ*, str. 8.

¹⁶ Yūsuf Murād, *Firāsa inda al-arab wa kitab al-firāsa li Fahri al-Dīn al-Rāzī*, str. 60, 61.

¹⁷ Gatanje i proricanje sudbine iz oblika ruke, osobito dlana i crta na dlanovima.

¹⁸ Yūsuf Murād, *Firāsa inda al-arab wa kitab al-firāsa li Fahri al-Dīn al-Rāzī*, str. 40, 59.

¹⁹ *Ibid*, str. 11.

²⁰ Ibn Hazm, *Golubičina ogrlica*, sa ar. Preveo Teufik Muftić, Vrijeme, Zenica, 2018, str. 64.

i životinje te njihovo kretanje, dok je *iyāfa* prepoznavanje tragova nogu, papaka i kandži na putu.

Obzirom na veliko zanimanje za čistoću porijekla i geneologiju, drevni Arapi su razvili tehniku koja im je omogućavala da ispitaju, potvrde i istražuju porijeklo. Dijelom se zasnivala na intuiciji, a dijelom na iskustvu. U daljem razvoju *firāsa* zadržava osnovno značenje *qiyāfe*, utvrđivanje očinstva. Prelazak *qiyāfe* u fiziognomiku potakli su vjerski elementi koje je donio Kur'an i sunnet, te prijevodi grčkih dijela o fiziognomici. Fiziognomika se, zbog nepostojanja sistematizacije i znanstvenog definisanja *qiyāfe* i sličnih nauka ubraja među nauke koje su Arapi preuzeli od Grka. Izraz *firāsa* kojim je prevedena fiziognomika u arapskom jeziku bio rašireniji i precizniji od izraza koji se koristio u Grčkoj.

Srednjovjekovni arapski filozofi pokazali su veliko interesovanje za fiziognomiku, a neka od najpoznatijih dijela i autora su iz tog perioda su

1. *al-Firāsa* od Šams al-Din Abū Abd Allah Muhammad Ibn Abi Talib al-Ansari al-Sūfi al-Dimišqī (u. 727/1327), poznata i kao *al-Siyasa fī 'ilm al-firāsa* ili *Aḥkām al-firāsa*, koja je i najpoznatije djelo iz ove oblasti a predstavlja jedan vid preglednog znanstvenog rada u kojem su navedena mišljenja najistaknutijih grčkih i arapskih autora u pojedinačnim pitanjima fiziognomike. Ukupno je sedam autora koje al-Dimišqī citira: Polemon, Aristotel, al-Manšūrī, al-Rāzī, al-Aws, al-Šāfi i Ibn Arabī. Svi oni izuzev al-Awsa i al-Šāfija se smatraju autoritetima u fiziognomici, te su njihova djela sačuvana. Obzirom da je identitet al-Awsa nepoznat, pretpostavlja se da je autor mislio na Hipokrata, pa da je greškom umjesto al-Kusī napisao al-Aws. Što se tiče al-Šāfija njemu je pogrešno pripisano djelo *Kitāb fī ilm al-qiyāfa*, koje je vjerovatno napisao jedan od njegovih učenika.²¹
2. *Risāla fī ilm al-firāsa or Ğumal aḥkām al-firāsa* od Fahr al-Dīn al-Rāzija (u. 606/1209), je sažetak Aristotelove knjige sa značajnim dodatcima. Podjeljena je u dvanaest poglavlja. Al-Rāzī djelo započinje sa definicijom, potom govori o utjecaju domovine i mjesta boravka na čovjeka, sličnostima između čovjeka i životinje, naravi čovjeka, osobinama različitih nacija, većoj snazi muških pripadnika svih vrsta u odnosu na ženske, traženju dodatnih dokaza za prevlast dominantne osobine, načinima

---

²¹ Yūsuf Murād, *Firāsa inda al-arab wa kitab al-firāsa li Fahri al-Dīn al-Rāzī*, str. 45-48, 72.

zaključivanja o osobinama na osnovu vanjskog izgleda i šta pojedinačni organi govore o unutarnjim osobinama čovjeka.²²

3. *Bāb al-Irāfa wa al-zaġr wa al-firāsa alā madħab al-Furs* od al-Ġāhiza (u. 255/868) – u ovoj knjizi autor tretira pitanje proricanja, predviđanja sudbine i fiziognomike kod Perzijanaca, te govori detaljnije o značenjima mladeža, funkcijama noktiju i refleksnim pokretima iz istočne zaostavštine, preciznije indijskih izvora koji su bili poznati u Grčkoj i dospjeli do njega preko sirijskih izvora.²³

Među značajnijim autorima koji su pisali o arapskoj fiziognomici u svojim djelima, koja su tretirala i druge teme su Farabi, Ibn Sina u svojim medicinskim knjigama, Ibn Rušd, Ibn Arebi u djelu pod naslovom *al-Tadbīrāt al-sūfiyya*, Muḥammad al-Gazālī, Dāvud al-Anṭākī na kraju djela Taḍkira ulī al-albāb, al-Abšihī u *al-Mustaṭrif fī kull fann mustaṭrif*, al-Hawārizmī u *Kitāb muftīd al-ulūm wa mubīd al-humūm*, Iḥwāni al-Šafā u djelu *al-Rasā'il* i u drugim književnim djelima, pričama, enciklopedijama, knjigama o životinjama, sufijskim djelima i djelima o tumačenju snova.²⁴

Muḥammad Ibn Zakariyyā al-Razi u svojoj knjizi *Kitāb al-ṭibb al-mansūrī* posvećuje drugo poglavlje koje sadrži 58 potpoglavlja fiziognomici.

Firāsa kao nauka je izučavana i na području Osmanskog carstva, ali pod terminom *qiyāfe* koji se ponovo vraća u prvi plan. *Qiyāfa* ima dva ogranka *qiyafet-i bašar* koja se bavi pretpostavljanjem geneologije i osobina ljudi putem gledanja u kožu ljudi i posebno noge, te *qiyafe-i atar* koja se bavi praćenjem tragova.²⁵

Posebna djela koja su nastala o firāsi u Osmanskom carstvu se nazivaju *Kiyafetname*. *Kiyafetname* se koristi u dva značenja:

1. ilustrirane zbirke koje pokazuju stilove oblačenja u različitim periodima
2. knjiga koja sadrži pretpostavke o osobnosti, moralu i ličnim karakteristikama čovjeka koje se donose na osnovu njegovog načina oblačenja ili vanjskog izgleda.²⁶

Tokom mračnog doba na zapadu fiziognomika je, kao i druge nauke nazadovala. Povezivana je sa astrologijom, magijom i hiromantijom. Kako je nauka napredovala,

---

²² Yūsuf Murād, *Firāsa inda al-arab wa kitāb al-firāsa li Fahri al-Dīn al-Rāzī*, str. 38.-86.

²³ Ibid, str. 51

²⁴ Ibid, str. 66-78.

²⁵ Emin Lelić, "Physiognomy ('Ilm-l firāsāt) and Ottoman Statecraft: Discerning Morality and Justice", *Arabica*, Vol 64(3-4), Laiden, 2017, str. 611.

²⁶ Yaşar Çağbayır (ur) „Kiyafetname“, *Büyük türkçe sözlük*, Ötügen, Istanbul, 2016, tom. 5, str. 3304.

fiziognomika je bivala ili potpuno odbačena ili se posmatrala sa sumnjom, zbog okruženja u kojem se zatekla. Na zapadu se za vrijeme renesanse ponovo se razvija interes za fiziognomiku. Michael Scott u XV stoljeću piše dijelo *Knjiga o fiziognomici* koje je u najvećoj mjeri bazirano na arapskim dijelima i prijevodima antičkih grčkih dijela. Zahvaljujući djelima Gratarolia i Baptista Porte koji se smatra i osnivačem moderne fiziognomike, ona ponovo dobija na značaju, ali je već u XVII st. potiskuje razvoj anatomije koja je nadomjestila fiktivne podatke znanstvenim činjenicama.²⁷ U XVIII st. su Lavater i Lichtenberg ponovo probudili interes za fiziognomiku; s njima ujedno završava stara astrološka i deskriptivna fiziognomika. Njemački poznati istraživač i naučnik Lavater je objavio knjigu o fiziognomici 1778. godine pod naslovom *Fragmenti iz fiziognomike za promociju ljubavi prema ljudskom rodu*. Knjiga je ubrzo je prevedena i na druge evropske jezike. Sadrži oko 500 strana teksta i 400 crteža. Lavaterovo oslikavanje karaktera bilo je precizno, ali čini se da je uglavnom zasnovano na ličnim impresijama.²⁸ Lavater posmatra fiziognomiku kao umjetnost, stoga svako ko ima oči i uši ima talenat da postane fiziognom, ali samo jedan od deset hiljada može postati izvrstan u tome. Osoba kojoj ličnost nije dobra, ne može postati dobar fiziognom. Najbolji slikari su najzgodniji, tako i fiziognomi koji imaju najbolju simetriju tijela su najtačniji.²⁹ Lavater u svom djelu dokazuje da su izgled i crte lica nasljedni, kao i moralne tendencije te stoga nema sumnje da postoji harmonija između nasljeđenih osobina i izgleda.³⁰

Nakon što je Lavater oslobodio fiziognomiku astroloških primjesa, Charles Bell osniva fiziološki smjer u fiziognomici te prvi pokušava empiričkom metodom uspostaviti korelaciju između fizičkog čina i psihičkog stanja u svom djelu *Ogledu o anatomiji izraza*. Tim pitanjem bavili su se kasnije Spencer i Darwin koji dolaze do zaključka da izražavanje emocija ne podliježe voljnoj kontroli, nego je uslovljeno živčanim sistemom. Trzaji mišića i nehotični pokreti ostavljaju tragove na koži, a u izvjesnoj mjeri mogu preoblikovati i konture kostiju. Mnogi su nakon Lavatera pisali o fiziognomici zajedno sa srodnim temama. Među njima su Camper, Blumenbach, Spurzhein, Bichat i Broissais. Kasnija djela o fiziognomici napisali su Aleyander Walker, De La Sarthe, James W. Redfield i Samuel Wells³¹.

U ovom periodu dolazi i do razvoja freneologije - učenja prema kojemu se po obliku lubanje mogu ustanoviti duševne osobine i karakterne crte čovjeka jer pri pojačanom razvitku nekog

---

²⁷ Samuel R. Wells, *New physiognomy*, str. 15.

²⁸ Ibid, str. 16.

²⁹ John Caspar Lavater, *Essays on Physiognomy*, str. 62, 63.

³⁰ Ibid, str. 107.

³¹ Samuel R. Wells, *New physiognomy*, str. 17.

svojstva i odgovarajući dio mozga mora biti jače izražen, pa se to odražava i na samoj konfiguraciji lubanje. Začetnik freneologije je liječnik i anatom F. J. Gall. Kasnija istraživanja oborila su Gallove hipoteze, jer je znanstveno ustanovljeno da se između sive moždane kore i koštane lubanje nalaze moždane opne s tekućinom, koja onemogućuje svaki odraz moždanih vijuga na koštani reljef lubanje. Freneološke teorije su bile općeprihvaćene među romantičarima.³² Na arapskom jeziku freneologija je prevedena kao *firāsa al-dimāg*, čime se samim nazivom ukazuje da je freneologija grana fiziognomike.³³

Najvažnije znanje za čovjeka je znanje o sebi, a to znanje dobija putem fiziognomike. Razvojem fiziognomike ona ima tendenciju da postane nauka nad svim naukama i da u stvarnosti više ne bude samo nauka, nego preraste u vještinu, brzu i ubjedljivu kontrolu ljudskog srca, kroz poznavanje stanja uma ljudi sa kojim se obavlja interakcija. Danas se fiziognomika razvila u različitim smjerovima: kao dio psihologije izraza, izražajnih kretnja i karakterologije, kao empiristička metoda ispitivanja oblika lica, kao konstitucionalna tipologija.³⁴

1.2. Grane fiziognomike

Mnogobrojne grane koje se ubrajaju u firāsu svjedoče o širina polja istraživanja koje ova tehnika proricanja koristi. Ona se prema klasifikaciji Ṭāšköprüzāde sastoji od 11 grana :

1. Nauka o mladežima i biljezima (*ilm al-šāmāt* i *al-ḥayalān*),
2. hiromantija (*ilm al-asārīr* ili *ilm al-kaff*),
3. proricanje iz ramena (*ilm al-aktāf*),
4. ispitivanje ljudskih osobina (*ilm qiyāfa al-bašar*)
5. ispitivanje otisaka stopala (*ilm 'iyāfa / qiyāfa al-atār*)
6. snalaženje u pustinjama (*ilm al-ihtida' fi al-barārī wa al-aqfār*),
7. pronalaženje vode (*riyāfa / ilm istinbāt al-miyāh*),
8. otkrivanje plemenitih metala (*ilm istinbāt al-ma'ādin*),
9. znakovi koji predviđaju kišu (*ilm muzūl al-ġayt*),
10. otkrivanje tajnih veza između prošlih i budućih događaja (*ilm al-'irāfa*),
11. proricanje na osnovu trzaja dijelova tijela (*ilm al-ihtilāg*)³⁵

---

³² Željko Milanović, „Od nosa do karatera: Fiziognomija karaktera u pripovjetkama Janka Polića Kamova“, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, vol. XLIV, 2019, str. 239.

³³ Teufik Muftić, *Arapsko-bosanski rječnik*, str. 1108.

³⁴ „Fiziognomika“, Josip Šenija (ur), *Opća enciklopedija*, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1977, tom II, str. 734.

³⁵ Yūsuf Murād, *Firāsa inda al-arab wa kitab al-firāsa li Fahri al-Dīn al-Rāzī*, str. 42.

Al-Rāzī navodi identične grane, sa izuzetkom *ilm al- 'irāfe*.

Autori djela o modenoj fiziognomici, al-Salwādī i al-Ibādī, navode podjelu firāse na tri grane i nekoliko ogranaka:

1. Fizička fiziognomika

- a. Nasljedni geni
- b. Energija sunca koja utiče na prehranu čovjeka
- c. Prehrana i okoliš koji utječu na rast³⁶

Svaki od navedenih ogranaka zauzima po jednu trećinu fizičke fiziognomike.

2. Etička fiziognomika

- a. Vjerovanje (intelektualni okvir) – formiranje okvira je početna tačka od koje se donosi presuda za stvari
- b. Interakcije i sukobi žljezda (razuma sa tijelom i duše sa željama) je računanje količina lučevina iz žljezda u čovjekovom tijelu tako npr. povećanje lučenja hormona štitne žlezde dovodi do prevelikog rasta, a njeno smanjenje do patuljastog rasta.
- c. Priroda kao geografski uticaj na ponašanje u određenom području jer je lakše uspostaviti komunikaciju sa ljudima koji potječu iz područja ravnica, za razliku od onih koji su okruženi brdovitim područjem a i njihova tjela se u skladu s tim razlikuju.
- d. Pet životnih dobi (narandžasta, ljubičasta, tirkizna i maslinasta) - djetinjstvo, adolescencija, mladalaštvo, zrelost i starost kroz koje čovjek prolazi formira različite stavove o njima u skladu sa njihovim iskustvom i prirodnim utjecajima.

3. Fiziognomika neverbalne komunikacije

Oslanja se na stare i savremene studije o ljudskom ponašanju čovjeka i naroda, te običajima vezanim za ponašanje. Od ovih svojstava neka su jasna i uobičajna, a neka se primjećuju praćenjem ponašanja, zbog čvrste povezanosti ponašanja sa pokretima tijela.

Kao posebnu kategoriju izdvaja fiziognomiku poslanika, vjerovjesnika i onih koji ih slijede, te se ona može steći na jedan od sljedeća dva načina:

---

³⁶ Iṣām Aḥmad Mas'ūd al-Salwādī, Abd al-Salām Namir al-Ibādī, Madhal ilā ilm al-firāsa al-ḥadīṭ, str. 12-15.

- a. Prenošanjem – jer je muridi primaju od svojih učitelja, te ovo znanje je samo za njih i one u kojima vide potencijal.
- b. Nadahnuće od Allaha – Allah poklanja onome kome želi od svojih robova, svejedno da li se radi samo o jednom ili brojnim pitanjima.

Fizognomika je nauka koja ima odromne koristi, a posebno se koristi za liječenje tri vrste veza: čovjekovu vezu sa Allahom, sa sobom i sa drugima.³⁷

1.3. Fiziognomika i druge nauke

Fiziognomika je našla mjesta u brojnim tradicionalnim klasifikacijama nauka. Ibn Sina je među prvima koji spominju fiziognomiku u svojoj Risali o klasifikaciji znanosti. Sve znanosti su podjeljene na filozofiju i prirodne nauke, a fiziognomiku je svrstana kao jedna od prirodnih nauka, na trećem mjestu, odmah iza medicine i astrologije.³⁸ Ljekari su često ujedno bili autori dijela koja su se ticala fiziognomike, a bila su pomiješana i sa astrologijom. Isti prekretni koji su se događali u medicini pogađali su i fiziognomiku zbog čega je ostala dužnica medicine. Pored toga, u srednjem vijeku su društvenu prevlast imali ljekari, fiziognomi, astrolozi i čarobnjaci, a u većini slučajeva je jedna osoba obavljala sve navedene uloge.³⁹ Al-Akfānī pravi drugačiju podjelu, te klasifikuje znanosti po kriteriju složenosti tijela kojima se znanost bavi. Fiziognomiku tako svrstava u jednu od sedam znanosti koje se bave složenim tijelima, te potkategoriji nauka koje se bave razumnim bićima – čovjekom, zajedno sa medicinom i tumačenjem snova. Ṭāšköprüzāde navodi ukupno 307 nauka koje je podijelio u sedam kategorija. Fiziognomika sa još dvadeset i šest drugih nauka spada u filozofsko-teorijske nauke.⁴⁰

Firāsa nalazi primjenu i ostavlja značajan uticaj i u nauci, umjetnosti i religiji. Lavater posebno ukazuje na doprinos koji je ostavila u crtanju i klesanju, jer su se značajne figure i prošlosti često rekreirale uz pomoć opisa koji dolaze iz fiziognomike.⁴¹ Nalazimo podatke u kojima se *firāsa* vezuje za politiku, sufizam, trgovinu, menadžerstvo i vještačku inteligenciju. To su samo neke od nauka u kojima je prisustvo *firāse* prepoznato, a sigurno je da je njen domen mnogo širi, te da je jedna od zanemarenih sfera utjecaj *firāse* na književnost.

---

³⁷ Iṣām Aḥmad Mas'ūd al-Salwādī, Abd al-Salām Namir al-Ibādī, *Madhal ilā ilm al-firāsa al-ḥadīth*, str. 12-17.

³⁸ Emin Lelić, "Physiognomy ('Ilm-l firāsāt) and Ottoman Statecraft: Discerning Morality and Justice", str. 618, 619.

³⁹ Yūsuf Murād, *Firāsa inda al-arab wa kitab al-firāsa li Fahri al-Dīn al-Rāzī*, str. 21, 42.

⁴⁰ Ibid, str. 38, 40.

⁴¹ Ibid, str. 23.

Firāsa je našla svoju primjenu i u politici, jer se vladarima savjetovalo da koriste fiziognomiku, te su za osmanske sultane pisane posebne knjige *firāse* koje bi omogućile sultanu da odabere prave ljude na prave pozicije u carstvu.⁴²

„U korijenu nazatka društva je moralna degradacija vladajućeg sloja. Najlogičnije rješenje je da se izaberu ljudi koji imaju dobre osobine na pozicije autoriteta i vlasti. Fiziognomika, kao nauka koja je usmjerana ka raspoznavanju karaktera predstavlja modus operandi kojim bi se takav čovjek mogao prepoznati sa naučnom preciznošću... Ako duša osmanskog sultan, koji je vrhovni držač vlasti i autoriteta, oboli od nepravde, njegovo carstvo također će biti ispunjeno nepravdom.“⁴³

Pored politike, moderna znanstveno utvrđena fiziognomika ima svoju primjenu i u trgovini i menadžerstvu za odabir i treniranje kadrova, te je za onog ko je poznaje korisna za vještinu interakcije sa drugima. Naučno utemeljen predviđanja, koja su začeta u fiziognomici, danas su temelj za studije budućnosti, koje su posebno zastupljene u poljima ekonomije, politike i sociologije, te se one primjenjuju u razvijenim zapadnim zemljama i njima se usmjerava ponašanje i oblikuje vanjski svijet.⁴⁴

Jedna od modernih nauka koja je proizašla iz fiziognomike je nauka o govoru tijela, koja obuhvata samo onaj dio fiziognomike koji se bavi pokretima tijela. Govor tijela, zajedno sa fiziognomikom dao je doprinos u razvoju vještačke inteligencije, koja se koristi zaključcima i istraživanjima iz ovih nauka.⁴⁵

1.3.1. *Firāsa* u sufijskoj literaturi

Sufijska literatura uvodi termin *al-firāsa al-šar‘iyya* ili *al-firāsa al-imāniyya* kao drugu vrstu fiziognomike u odnosu na njeno utemeljenje u Božanskom nadahnuću. Fahru al-Dīn al-Rāzī definiše šerijatsku fiziognomiku kao „Dolazak nadahnuća u srce, bez da postoji fizički ili opipljiv znak. (...) *Firāsa* se ostvaruje manifestacijom svjetla Gospodara nebesa i Zemlje.“⁴⁶

Ṭāšköprüzāde definirajući ovu vrstu fiziognomike kaže „Njeno porijeklo je svijetlo uvjerenja koje se postiže putem čišćenja duše od loših moralnih osobina i uglašavanja srca od

⁴² Emin Lelić, „Physiognomy (‘Ilm-l firāsat) and Ottoman Statecraft: Discerning Morality and Justice“, str. 636.

⁴³ Ibid, str. 654, 655.

⁴⁴ Iṣām Aḥmad Mas‘ūd al-Salwādī, Abd al-Salām Namir al-Ibādī, *Madhal ilā ilm al-firāsa al-ḥadīṭ*, str. 8,9.

⁴⁵ Ṭāhir Muṣṭafā al-Naṣṣār, „al-Firāsa bayna al-ilhām wa al-ilm al-hadit“, str. 826.

⁴⁶ Ibid, str. 791.

poroka, sve dok osoba ne vidi Božije svjetlo i uzvišeni Allah postane vid kojim on vidi i sluh kojim čuje. „⁴⁷ Prema ovoj definiciji možemo zaključiti da je *firāsa* nadahnuti dar koji čovjek postiže ne usvajanjem posebnih znanja, već čišćenjem duše i približavanjem Bogu. Međutim nije svako u mogućnosti da prođe duhovne stepene, pročisti dušu i spremi je za primanje Božanskog dara, stoga nasuprot terminu *al-firāsa al-šar'yya* stoji *al-firāsa al-ḥikmiyya*, koja je rezultat naučnog usvajanja znanja, a i jedna i druga u konačnici daju vještinu otkrivanja stvarnih osobina ljudi. ⁴⁸

Al-Ġāḥiẓ u svom djelu *al-'Irafa* navodi da se osobenosti ličnosti ne mogu sakriti, čak ni kada čovjek daje sve od sebe da ih prikrije. Prije ili kasnije Allah te osobine otkrije kroz djela, pokrete ili geste čovjeka. U Kur'anu se kaže: „A da hoćemo, Mi bismo ti ih, uistinu, pokazali i ti bi ih, sigurno, po **biljezima**⁴⁹ njihovim poznao. Ali, ti ćeš ih poznati po načinu govora njihova – A Allah zna postupke vaše.“⁵⁰ U sufijskoj literaturi se *firāsa* često vezuje sa ajetima iz Kur'ana u kojima je pojam *simā* izjednačen sa *firasom*, dok su *mutawassimīn* fiziognomi ili *muttafarrisi*. U Kur'anu nalazimo ajet „to su, zaista, pouke za one koji **posmatraju**.“^{51 52}

Ibn Arabī navodi da *al-firāsa al-ḥikmiyya* koristi dokaze u vanjštini stvaranja, koje Božanskom mudrošću ima svoja značenja i zasnovana je na iskustvu i običaju, ali se na osnovu nje može doći do pogrešnih zaključaka, dok *al-firāsa al-šar'yya* nikad ne griješi jer je Božanskog porijekla i zasnovana je na iskustvu (*dawqu*) zbog čega se još naziva *al-firāsa al-dawqiyya*. Onaj ko dolazi do zaključaka na osnovu *al-firāse al-ḥikmiyye* koristi se vidom, a sa druge strane onaj ko dobija saznanja putem *al-firāse al-šar'yye* koristi se oštromnošću (*baṣīrom*) kojom gleda u nevidljivi svijet (*ġayb*), a sve što se dešava u vidljivom svijetu (*zāhiru*) dolazi iz svijeta *ġayba*. Fiziognomi su podijelili svojstva na poželjna i prekorena, tako što su učinili sve srednje i umjereno poželjnim, a krajnje donje i gornje granice su prekorena i loša svojstva. Sufije smatraju da je i dobro i loše samo po šerijatu, i na osnovu toga se zasnivaju dokazi. Za razliku od *al-firāse al-ḥikmiyye* u kojoj se navode četiri tipa dominantne naravi: vruća (*al-ḥarr*), hladna (*al-bārid*), vlažna (*al-ruṭb*) i suha (*al-yābis*).⁵³ *al-firāsa al-šar'yya* prema Ibn Arabīju ima tri tipa: unutrašnji (*al-bāṭiniyy*), vanjski (*al-zāhiriyy*) i fluidni (*al-*

⁴⁷ Emin Lelić, “Physiognomy (‘Ilm-I firāsāt) and Ottoman Statecraft: Discerning Morality and Justice”, str. 621.

⁴⁸ Ibid, str. 623, 624.

⁴⁹ سيماهم

⁵⁰ Kur'ān, 47:30, prijevod: Besim Korkut

⁵¹ متوسمين - oni koji čitaju biljege

⁵² Kur'an, 15:75

⁵³ Yūsuf Murād, *Firāsa inda al-arab wa kitab al-firāsa li Fahri al-Dīn al-Rāzī*, str. 22.

ğāriyy), te se samo posljednji tip smatra poželjnim.⁵⁴ *Al-ğariyy* tip se opisuje u sljedećem Kur'anskom ajetu:

Muhammed je Allahov poslanik, a njegovi sljedbenici su strogi prema nevjernicima, a samilosni među sobom; vidiš ih kako se klanjaju i licem na tle padaju želeći Allahovu nagradu i zadovoljstvo – na licima su im znaci, tragovi od padanja licem na tle... (Kur'an XLVIII, 29)

Sufijski učenjaci su u svojim djelima često navodili i sljedeći hadis „Bojite se pronicivog oka iskrenog vijernika, jer on vidi Božijim svjetlom.“⁵⁵ Ovim hadisom podupire se *al-firāsa al-ḥikmiyya* koja je Božiji dar dobrim vjernicima. Stepen izoštrenosti *firāse* kod vjernika, govori o njegovom položaju kod Allaha Uzvišenog. Jedan od sirijskih učenjaka iz IX stoljeća, Aḥmad b. Āšim al-Anṭākī je rekao „Kada boravite sa ljudima istine, boravite s njima iskreno, jer su oni špijuni srca, ulaze u vaša srca i izlaze odakle vi i ne osjetite.“⁵⁶

Inb Qayyim je rekao: „Vjerska fiziognomika... njen uzrok je svjetlo koje Allah ubacuje u srce svog roba, pa njime razlučuje istinu od laži (*al-ḥaqq min al-bāṭil*) i iskrenog od lažova, njena jačina je prema jačini imana, a Abū Bakr al-Šiddiq je bio najbolji fiziognom u ummetu.

”⁵⁷

---

⁵⁴ Muḥammad Abd al-Ḥayy al-Adlūnī al-Idrīsī al-Ḥusnī, *al-Tadbīrāt al-ilāhiyya fī iṣlāḥ al-mamlaka al-insāniyya li Muḥyī al-Din ibn Arabī*, Dār al-ṭaqāfa li al-našr wa al-tawzī, Kazablanka, 2015, str. 143-156.

⁵⁵ Al-Suyūṭī, *al-Ġāmi' al-saġīr*, Dar al-kutub al-ilmīyya (DKI), Bejrut, 2006, str. 18.

⁵⁶ Iṣām Aḥmad Mas'ūd al-Salwādī, Abd al-Salām Namir al-Ibādī, *Madhal ilā ilm al-firāsa al-ḥadīth*, str. 18.

⁵⁷ Ibid. str. 18.

2. *Ilm al-firāsa al-ḥadīṭ* od Ğurġī Zaydāna

Među prvim autorima na arapskom podneblju koji je pisao o fiziognomici u XX stoljeću je Ğurġī Zaydān. Njegovo djelo je izašlo prvi put 1901. godine u izdanju kuće Dār al-Hilāl. Oslanjao se na arapske izvore, posebno na al-Dimišqīja, te na nekoliko rukopisa čiji autori nisu donijeli značajan doprinos, te su njihova djela uglavnom sažeci već ranijih djela. Pored arapskih dijela, najznačajniji izvor za pisanje su mu bili Lavater i Samuel Wells u djelu *Nova fiziognomika* koje sadži 800 strana i 1000 crteža.

Orijentalista i jezuitski svećenik Luwīs Šayḥū u svom prikazu djela Ğurġī Zaydāna kritikuje djelo *Ilm al-firāsa al-ḥadīṭ* zbog zabluda i fantazija koje pronalazi u njemu.⁵⁸ Šayḥū ne obrazlaže detaljnije svoju kritiku, ali možemo pretpostaviti da se kritika odnosi na naučnu neutemeljenost fiziognomike kao nauke, te nedostatak referenci i naučnih ispitivanja u djelu. Druga stvar koju je kritikovao u njegovom cjelokupnom opusu je prikazivanje priča i neutemeljenih podataka o masonima kao da se radi o dokazanim činjenicama.⁵⁹

Samo djelo se sastoji od šest poglavlja, kojim prethodi kratak osvrt na povjest fiziognomike, teme koje se tretiraju u knjizi i šest uvodnih tema:

1. Ispravnost fiziognomike kao nauke
2. Istinitost zaključaka donijetih na osnovu fiziognomike
3. Fiziognomika kao poseban talenat
4. Grane fiziognomike
5. Analiza fiziognomike
6. Sažetak anatomije.⁶⁰

Prvo poglavlje u knjizi tretira fiziognomiku pojedinačnik dijelova tijela, krenuvši od glave, tj. brade, usta, nos, oko, obrve, obrazi, čelo, vrat, uho i na kraju kosa. Nakon glave dolaze ruke, noge i dlan, fiziognomika rukopisa i njene implikacije, fiziognomika hoda, stasa i odjeće. Za svaki pojedinačni dio tijela Zaydān navodi koji fizički izgled ukazuje na pozitivne, koji na negativne osobine, što je uglavnom popraćeno slikama, primjerima poznatih osoba i raznim citatima, često i poezijom. Najčešće se kao najbolji pojedinačni organ navodi onaj koji je u

⁵⁸ Muḥammad Abd al-Ġaniyy Ḥasan, *Ğurġī Zaydān*, Kairo, al-Haya' al-mišriyya al-'āma li našr wa ta'līf, 1970. str. 235.

⁵⁹ Luwīs Šayḥū al-Yasū'ī, *al-Ādāb al-arabiyya fi qarn al-tāsi' al-ašar*, al-Maṭb'a al-kātūlīkiyya li al-ādāb al-yasū'īyya, Bejrut, 1924, str. 71

⁶⁰ Ğurġī Zaydān, *Ilm al-firāsa al-ḥadīṭ*, str. 13-43.

sredini, niti prevelik ni premal, ni pretaman ni presvijetao, ni predug ni prekratak, te se za njega vezuju i najpohvalnije osobine.

Nakon što je analizirao sve pojedinačne dijelove tijela, Zaydān nam daje najširu sliku, te govori o fiziognomici pojedinih naroda, te koje su specifične osobine za pripadnike svake od kavkaskе, mongolske, američke i crnačke rase a potom i za pojedinačne narode koji su klasifikovani po tim rasama. Kreće od Njemaca, potom dolaze Englezi, američki Englezi, Francuzi, Italijani, Španci, Rusi, Grci, Rimljani, Izraelćani, Perzijanci, Arapi, Turci, Tatari, Kurdi, Berberi, Armeni, Indijci i na kraju dolaze Abesinci. Opći zaključak cijelog poglavlja je da klima utječe na osobine ljudi, tako osobe iz hladnijih krajeva hrabrije od onih iz toplih krajeva jer su im tijela punačka, pojedini dijelovi tijela krupni i snažni, a osobe iz toplih zemalja su bojažljive, mršavije i bolje u jahanju. Osobe s planina su hrabrije i veći ranoranioci u odnosu na osobe koje žive u ravnici. Također su osobe sa istoka i sjevera hrabrije od onih sa zapada i juga.⁶¹

Treće poglavlje se bavi freneologijom, koju Zaydān svrstava u najvažnije grane fiziognomike. Freneologiju još naziva fiziognomikom glave (*firāsa al-ra's*), a to je nauka u kojoj se na osnovu oblika glave, različitih izbočenja, udubljenja, širine i uskih dijelova na glavi dolazi do zaključaka o osobinama ljudi. Ona se zasniva na pretpostavci da je mozak glavni organ koji upravlja cijelim tijelom, te da su ostali organi pod njegovom kontrolom. Moždane vijuge koji se više koriste postaju i veće obimom, te na osnovu toga i izgled glave ukazuje na pojedine osobine, a mapu nervnih centara možemo vidjeti na sljedećoj slici:

Slika 1.⁶²

شكل ٢-٣: تلافيف الدماغ وقواه.

⁶¹ Ğurġī Zaydān, *Ilm al-firāsa al-ḥadīṭ*, str. 151.

⁶² *Ibid*, str. 159.

Poseban dio fiziognomike bavi se pojedinim zanimanjima i zanatima, te načinu na koji oni određuju fizičke i psihičke osobine, tako da i Zaydān u petom poglavlju govori o zanimanjima poput vođe i ratu, filozofa, izumitelja, otkrivača, političara, govornika, pjesnika, muzičara, slikara, teologa, hrvača, hirurgu i glumaca. U sklopu govora o slikarima govori o općem pravilu da neznalice i obični ljudi preferiraju osnovne boje, a da obrazovani i ugledni preferiraju izvedene. Također govori i o pojedinim bojama, te šta svaka od boja govori o osobi koja voli tu boju.⁶³

Posljednja dva poglavlja posvećena su fiziognomici životinja, te o fiziognomici podudarnosti između čovjeka i životinja, koja govori određivanju ljudskih osobina na osnovu sličnosti njihovog izgleda sa pojedinim životinjama. Sličnost se posebno ogleda u predijelu očiju. U sklopu ovog poglavlja je i kratki zaključak u kojem se navodi da je cijela knjiga sažetak onoga što je do tada bilo poznato u fiziognomici, te da se fiziognomika smatra ispravnom naukom iako se u pojedinim djelima nalaze neispravne teorije. Njena općenita pravila su ispravna, iako u specifičnim dijelovima dolazi do različite primjene u praksi.⁶⁴

---

⁶³ Ğurġi Zaydān, *Ilm al-firāsa al-ħadīth*, str. 187.

⁶⁴ Ibid, str. 213.

3. Važnost očiju u fiziognomici i karakterizaciji likova

Oko otkriva šta je u srcu, mržnja ili ljubav ako ih ima
Zaista oko mržnju potvrđuje ono što je u srcu sakriti ne da se
*Oko priča i kada usne šute i sve se u tišini srca rasvijetli*⁶⁵

Navedenim stihovima iračkog pjesnika Ḥayṣ Bayṣ Zaydān započinje poglavlje o fiziognomici oka, nakon kojih dolazi još nekoliko stihova različitih autora i citata o važnosti oka i onome što oko govori. Ljudi kao što govore jezikom, govore i očima. Čak oči imaju i prednost, jer je njihov jezik univerzalan. Isti je za oba spola, sve životne dobi, društvene položaje i nacije. Ako oči i jezik iznose suprotne teze, tačno je ono što oko govori, a ono i najavljuje ono što će se reći i prije nego se izgovori.

Tradicionalno se u arapskoj fiziognomici oči posmatraju sa tri aspekta: veličine, izbočenosti i boje. Veliko oko ukazuje na ljenost i nepromišljenost. Izbočeno oko ukazuje na neznanje, a za udubljeno jedi smatraju da ukazuje na pokvarenost, drugi na plemenitost. Što se tiče boje, tamno crna, plava i bijela boja ukazuju na kukavičluk, crveno na ljutitu osobu, a jedino smeđa boja ukazuje na pozitivne osobine.⁶⁶ U fiziologiji krupno oko ukazuje na dobar vid, dok u fiziognomici više fokusira na bistrinu oka, nego na veličinu, te ono ukazuje na budnost i čistoću uma i pohvalno je svojstvo, posebno kod žena. Izbočene oči prema Zaydānu ukazuju na sposobnost za učenje jezika i općenito razvijene lingvističke vještine i sposobnost posmatranja stvari u cijelini, dok udubljene oči ukazuju na osobu koja parcijalno posmatra stvari.⁶⁷

Moderna fiziognomika mjenja fokus sa veličine, izbočenosti i bolje na raširenost zjenica, usmjerenost pogleda, te pokrete oka i trepavica. Zjenice otkrivaju da li je osoba dobila dobru ili lošu vijest, pa kad neko dobije lošu vijest zjenice se sakupe i na licu se vide znakovi pitanja, dok se zjenice šire kao reakcija na sretnu vijest. Čak i smjer glave ukazuje o čemu osoba razmišlja, pa ako gleda na desno znači da mašta, ako gleda na lijevo prisjeća se nemilih događaja iz prošlosti, a ako gleda na dolje priča sam sa sobom. Na oku se strah pokazuje nemirom, tako da oko ne staje na jednom mjestu i prate ga osjećaji nervoze i hladnoće.⁶⁸

⁶⁵ Ğurġī Zaydān, *Ilm al-firāsa al-ḥadīṭ*, str. 85.

⁶⁶ Yūsuf Murād, *Firāsa inda al-arab wa kitab al-firāsa li Fahri al-Dīn al-Rāzī*, str. 153, 154.

⁶⁷ Ğurġī Zaydān, *Ilm al-firāsa al-ḥadīṭ*, str. 88.

⁶⁸ Iṣām Aḥmad Mas'ūd al-Salwādī, Abd al-Salām Namir al-Ibādī, *Madhal ilā ilm al-firāsa al-ḥadīṭ*, str. 121.

Boja očiju i kose u fiziognomici su jako važne za određivanje karaktera. Premda se svijetlije oči i kosa često povezuju sa negativnim karakteristikama u fiziognomici, kod Maḥfūza dolazi do potpune zamjene pozicija, pa svijetle oči imaju pozitivno značenje i ukazuju na plemenitost porijekla što možemo dovesti u vezu sa kolonijalnim nasljeđem i veličanjem drugog, smatrajući ga sposobnijim, plemenitijim i naprednijim.

„Zelene oči i zlatnožuta kosa na neki način govore o plemenitosti porijekla.“⁶⁹

Romanopisci koriste oči da predstave misli, osjećaje i namjere svojih likova. Tako i u romanima Naḡībā i Zaydāna nailazimo na brojna mjesta gdje se pristupa karakterizaciji likova koristeći oči kao uvodnu instancu. Maḥfuz opisuje kako su djevojci u njene krupne oči „utisnuti“ bistrina, nevinost i tajnovitost. Ne možemo da ne primijetimo sličnost između Zaydnovog tumačenja da krupne oči, a posebno bistrina u njima ukazuju na čistoću uma, što je jako slično Naḡībovom opisu. Pored toga, kroz pogled otkrivamo da djevojku krase ljubopitnost i povjerljivost, dok tajanstveni dio očiju ukazuje na domišljatost i živahnost.

„Mislima mu plovi lik s krupnim očima u koje su utisnuti bistrina, nevinost i tajnovitost, očima čiji je pogled ljubopitljiv i povjerljiv, ali nešto tajanstveno u njima daje im i pečat domišljatosti i živahnosti.“⁷⁰

Oči imaju posebno mjesto u određivanju dominantne naravi kod čovjeka, tako i Maḥfūz na još nekoliko mjesta preko očiju otkriva skrivene namjere i osobine likova u svojim romanima:

- Kroz oči se otkriva lukavstvo i podlost
„Supruga mu je žena dobre duše, a što se tiče sestre iz očiju joj izvire lukavstvo i podlost, premda sve to prikriva dobroćudnim osmijehom.“⁷¹
- Blagi sjaj očiju ukazuje na odlučnost, samouvjerenost i sklonost šali
„I njegove oči su izdužene, osjetno razmaknute, samo što mu je pogled prodorniji, zjenice veće, a njihov blagi sjaj svjedoči da je odlučan, samouvjeren i sklon šali.“⁷²
- Oči kao ogledalo prijatnosti i tromosti koje ukazuju na izobilje

---

⁶⁹ Nedžib Maḥfuz, *Novi Kairo*, sa arapskog preveo Mehmed Kico, Šahinpašić, Sarajevo, 2007., str. 9, str. 23.

⁷⁰ Nedžib Maḥfuz, *Kvart Han al-Halili*, s ar. jez. preveo Mehmed Kico, Šahinpašić, Sarajevo, 2007, str. 137.

⁷¹ Ibid, str. 96.

⁷² Ibid, str. 169.

„U očima mu se ogledala prijatnost i neka tromost, vjerovatno zbog udobnog života, dokonosti izadovoljstva.“⁷³

Mahfūz nije jedini koji je pisao o očima, njegov prethodnik Zaydān je također često govorio o očima u svojim romanima, te o tajnama koje te oči skrivaju u svojim dubinama. Oči su kod njega najčešće predstavljene kao znak inteligencije, pameti i ljubavi:

„Visok, dobrog odgoja, na licu su mu znakovi muževnosti, iskrenosti i ljubavi, a oči su otkirvale inteligenciju.“⁷⁴

„Međutim u njenim očima se vidi pamet i ljubav, a oko usana se širi osmijeh koji oduzima pamet.“⁷⁵

Premda oči mogu otkrivati pozitivne osobine, one su često jedine koje ukazuju na zlu narav lika. Tako u Zaydānovom romanu nalazimo oči u kojima se skriva izdaja, zlo i varnice.

„Hasan je razumio ono što je čuo, ali nije protumačio pokrete koje ukazuju na pokvarenst i izdaju koje se kriju u očima Arfedže (...) „⁷⁶

Međutim nije uvijek zlo skriveno u očima, one mogu otkrivati i otvoreno neprijateljstvo i mržnju.

„(...) zlo postade jasno u njegovim očima.“⁷⁷

Osobine se ne mogu uvijek prepoznati iz samo jednog dijela tijela, te zaključivanje na osnovu pojedinačnih dijelova vodi pogrešnom sudu, stoga vidimo kako Zaydān posmatra ne samo oči, već i ramena i lice da bi pronašao znakove snage, jer se snaga ogleda u širini ramena, ali i drugi dijelovi tijela ne smiju tome proturiječiti.

„Veliko lice, sa znakovima starosti iako je srednjovječan čovjek, bradu je bojio henom kako ne bi izgledao sijed, a znakovi snage su se vidjeli na njegovim ramenima, licu i očima.“⁷⁸

Iz svega navedenog nadaje se da su oči jako važne u fiziognomici, kako tradicionalnoj tako i modernoj, te predstavljaju sponu koja omogućava autorima romana da unesu preko njih

---

⁷³ Nedžib Mahfuz, *Put između dva dvorca*, s ar. jez. preveo Sulejman Grozdanić, Svjetlost, Sarajevo, 1990, str. 405.

⁷⁴ Ğurġi Zaydān, *al-Ĥaġġāġ ibn Yūsuf*, Hindawī, Kairo, 2012, str. 27.

⁷⁵ Ibid, str. 14.

⁷⁶ Ibid, str. 31.

⁷⁷ Ibid, str. 33.

⁷⁸ Ibid, str. 99.

svoja opažanja o namjerama, skrivenim mislima i osobinama likova stoga je njihova uloga u samoj karakterizaciji lika od izuzetne važnosti.

4. Fiziognomika u romanima Nedžiba Mahfuza

Nağīb Maḥfūz poznat je po svojim detaljnim i preciznim opisima u romanima, koji čitaocu omogućavaju da vizualizira događaje i likove do najsitnijih detalja. Autor koji je preveo veliki broj Maḥfuzovih dijela na bosanski jezik i pisao o njegovom životu i djelu, Mehmed Kico u vezi s tim kaže: „Dok je u prvoj fazi likove portretirao izvana, opisujući ih po vanjskim obilježjima, sa stvarnim dimenzijama, njihovom pravom tjelesnom težinom i drugim detaljima vezanim za njihove fizičke osobine, u ovoj fazi ih opisuje iznutra, izlažući njihov mentalni sklop, tako što se u tom svijetu vješto kreće poput hemičara u laboratoriji dok vrši analizu sastava materije podvrgnute ispitivanju.“⁷⁹

Detaljni opisi u romanima Nağība Maḥfūza su jedini pisani trag koji imamo o njegovoj primjeni fiziognomike. Premda on nema djelo u kojem tretira isključivo fiziognomiku kao Ğurğī Zaydān, on ipak sasvim jasno u svojim djelima, svjesno ili nesvjesno, upotrebljava jezičke formulacije koje podupiru teoriju fiziognomike. On opaža kako se unutrašnje osobine oslikavaju na vanjskom izgledu. Tako opisujući Aḥmada Akifa kaže:

„Kasnije se znao sve češće i bespotrebno namrštit i lice mu je primalo sve ružniji izraz“⁸⁰

Tako bespotrebno mrštenje, kao posljedica loše naravi, ostavlja trag na licu što omogućava pronicljivom posmatraču da uoči tu lošu narav. Međutim, ne samo da se unutarnje osobine oslikavaju posljedično na tijelo, nego autor navodi kako i sam izgled potiče junaka da čini loša djela, te naglašava svoje iznenađenje što ružna osoba nije bjesna, te je sklona šali i smijehu. To nalazimo u opisu Sulejmana Ata:

„Sa spuštenim čelom, ispupčenim obrazima, okruglim i malim očima, jakim vilicama i pljosnatim nosom podsjeća na majmuna, samo što nije nemiran i u stalnom pokretu kao majmun. Izgled mu je turoban, mrgodan i mračan, kao da ga ružnoća tjera na zlodjela. Najljepše što ima jeste aristokratski tespih koji prebire prstima. Neočekivano je što mu ružnoća, uz neshvatljivo pomanjkanje bijesa, ne sputava sklonost ka šali i smijehu.“⁸¹

---

⁷⁹ Mehmed Kico, *Pogled u život i djelo Nedžiba Mahfuza*, Fakultet islamskih nauka i El-Kalem, Sarajevo, 2006, str. 53 uk 207

⁸⁰ Nedžib Mahfuz, *Kvart Han al-Halili*, str. 59.

⁸¹ Ibid, str. 78, 79.

Ovim opisom autor pravi i poređenje sa životinjom – majmunom, sa premisom da upoređeni ima iste osobine kao i životinja, ističući da se od majmuna razlikuje samo po odsustvu nemira i stalnog pokreta. U djelima o fiziognomici često nailazimo na poglavlja koja su posvećena osobinama životinja, te kako se sličnost čovjeka sa izgledom životinje ogleda na njegovom karakteru.

Među osnovnim pravilima fiziognomike je da veličina organa ukazuje na njegovu razvijenost i talenat osobe koji je vezan sa tim organom, tako npr. Osobe sa velikim ušima imaju istančano čulo sluha i dobri su muzičari, velika glava i čelo ukazuje na proporcionalnu količinu pameti. Kroz lik Emine koja tješi svoga sina Kemala, Maḥfūz provlači upravo tu teoriju da je veličina glave ukazatelj na veličinu pameti:

„Požalio se kod kuće majci, koja je u potpunosti doživljavala njegovu utučenost, ali koja ga je uvjeravala da velika glava znači veliku pamet, te da je i božji poslanik Muhamed imao veliku glavu, ali da iza te sličnosti između njih dvojice nema nikakvih posebnih primisli. „⁸²

Pojedina zanimanja pokazuju kakav je karakter osobe - tako advokat ukazuje na obrazovanu osobu. „Karakterne crte mu se gotovo sasvim skrivaju iza tamnih crnih naočala. Momak mu je privukao pažnju zato što je advokat, a advokati su mahom obrazovani ljudi.“⁸³ Sa druge strane kada mu je već poznato da se radi o pojedinom zanimanju, preciznije studentima, Nağīb nam predstavlja kako njihova lica nose tragove čitanja knjiga: „To su apsolventi, zašli u dvadeset četvrtu. Pored zrelosti, u izrazima lica im se prepoznaje i načitanost.“⁸⁴

Rukopis ukazuje na stanje autora. Tako Nağīb u djelu Han Halili od prvog pogleda na pismo Rušdija ukazuje da nešto nije u redu sa autorom pisma, te kasnije saznajemo da je autor jako bolestan, na poslijetku i umire. „Pismo je napisano grafitnom olovkom, lošim rukopisom, premda loš rukopis nije karakteristika onoga ko ga je napisao.“⁸⁵ Upravo se u dijelima firāse navodi da loš, silazeći rukopis ukazuje na bolest.⁸⁶

Fiziognomika tretira rase i kako pripadnost određenoj rasi i skupini ostavlja trag na ličnost osobe. Slično i Maḥfūz povezuje boju kože sa osobinama: „To je čovjek ciganske puti,

---

⁸² Nedžib Mahfuz, *Put između dva dvorca*, str. 70.

⁸³ Nedžib Mahfuz, *Kvart Han al-Halili*, str. 79.

⁸⁴ Nedžib Mahfuz, *Novi Kairo*, sa arapskog preveo Mehmed Kico, Šahinpašić, Sarajevo, 2007., str. 9.

⁸⁵ Ibid, str. 331.

⁸⁶ Ğurğī Zaydān, *Ilm al-firāsa al-ḥadīṭ*, str. 126.

koja naglašava nametljive sklonosti zbližavanju i druženju.⁸⁷ Ne samo da fizički izgled, zanimanje, rukopis i rasa koji se tretiraju i u djelima fiziognomike ukazuju na osobine, već se i sami pokreti jako često javljaju kao ukazatelji stanja i osobina, premda oni nisu zastupljeni u tradicionalnim dijelima o fiziognomici:

“Duboko uvlačenje dima cigarete jasno govori da je nečim jako zaokupljen. Po nemirnim pokretima tijela i znakovima zabrinutosti na licu neočekivanim za jednog momka - nadomak je četrdesetoj godini života - doima se veoma umoran i potišten.”⁸⁸

4.1. Podudarnost izgleda i osobina likova u Maḥfūzovim romanima

Posmatrajući pojedinačne likove u romanima Neḡība Maḥfūza možemo analizirati sličnost i podudarnost osobina kojima autor opisuje svoje likove i njihovog fizičkog izgleda sa tumačenjima fiziognomike, onako kako ih je definisao Zaydān. Obzirom da je fiziognomika spekulativna nauka, različiti autori ponekad vezuju različite osobine za istu fizičku odliku, tako da ćemo za potrebe ovog poređenja koristiti samo sistem koji je uspostavio Zaydān u dijelu *Ilm al-firāsa al-ḥadīṭ*. .

4.1.1. Ahmed Akif i podudarnost njegovog karaktera sa fizičkim izgledom

Glavni lik romana *Kvart Han al-Halili*, Aḥmad Ākif (Ahmed Akif) opisan je fizički i psihički vrlo detaljno, što nam olakšava provođenje ovakve analize. Opisujući način odijevanja svog glavnog lika Maḥfūz kaže:

„Hlače su mu izgužvane, rukavi sakoa od dugog nošenja izlizani, a tragovi isparenog znoja jasno se ocrtavaju po rubovima fesa. Košulja mu je izbljedjela, kao i sasvim staromodna kravata.“⁸⁹

Izgužvane hlače, kao neuredni dio odjeće ukazuju da osoba voli posao ali je nestrpljiva, izlizani rukavi sakoa i izbljedjela košulja su tragovi pranja i čišćenja što se povezuje sa

---

⁸⁷ Nedžib Mahfuz, *Kvart Han al-Halili*, str. 79

⁸⁸ Ibid, str. 79.

⁸⁹ Ibid, str.10.

osobinama plemenitosti, čednosti i opreznosti, dok kapa sa tragovima znoja ukazuje više na zapostavljenje nego na škrtost.⁹⁰

Ahmedov lik u romanu nije predstavljen kao ljubitelj svog posla, sam roman počinje sa njegovim odlaskom sa posla i on svoj posao vidi kao prepreku koja ga je spriječila u daljem obrazovanju i akademskom napredovanju, stoga za njega ne možemo reći da voli svoj posao, ali iz romana zaključujemo da je vrijedna osoba, da predano obavlja intelektualne poslove koje sam sebi zadaje. Stalno čitanje i izučavanje prirodnih nauka učinilo je da postane jako nestrpljiv. Njegova čednost je neupitna, jer sa svojih gotovo četrdeset godina nije imao djevojku, te se njegove romanse svode na razmjenjivanje pogleda sa komšinicom. Premda je bio strogi štediša, ipak je većeg udjela u odvrćanju njegove pažnje od izgleda i odjevanja imala želja da izgleda kao mislilac. On ne prihvata ponude bez razmišljanja, čime se potvrđuje njegova opreznost.⁹¹ Nadaje se da se u romanu potvrđuje da je Ahmed nestrpljiv, čedan, operezan, sklon zapostavljanju u štediša što su osobine na koje je ukazivala njegova odjeća. Ljubav prema poslu je također djelimično prisutna, a primjere plemenitog ponašanja nismo uspjeli pronaći u samom romanu.

„Tjeme je bez kose, a zatiljak i solufe prekriva prosijeda kosa. To ga sve skupa čini starijim nego što jeste. Lice mu je ispijeno, duguljasto i blijedo, a tjeme sitno, izduženo, blago nakošeno prema omalehnom čelu, ovičenom pravolinijskim, rijetkim i razmaknutim obrvama.“⁹²

Čovjek bez kose je pametan i prepreden, oštrouman i spretan u intelektualnim poslovima. Pored toga i duguljasto lice ukazuje na inteligenciju, pamet i da ima jaku volju. Pravolinijske rijetke i razmaknute obrve kod muškaraca ukazuju na budnost, brzo primjećivanje, opreznost.⁹³

Prateći roman možemo zaključiti da je Ahmed Akif prosječno bistar, da je bio vrijedan učenik te da mu je mozak ispunjen različitim znanjima. Premda nije bio sposoban da samostalno, bez fakultetskih predavanja izučava egzaktne nauke, to ga nije spriječilo da pronađe filozofiju koju je uspio samostalno savladati koristeći određena djela.⁹⁴

---

⁹⁰ Ğurġi Zaydān, *Ilm al-firāsa al-ħadīṭ*, str. 128, 129.

⁹¹ Nedžib Mahfuz, *Kvart Han al-Halili*, str. 1-24, 54, 66.

⁹² Ibid, str. 10.

⁹³ Ğurġi Zaydān, *Ilm al-firāsa al-ħadīṭ*, str. 89, 105,.

⁹⁴ Nedžib Mahfuz, *Kvart Han al-Halili*, str. 21-31.

„Od očiju započinje pravilan nos ispod kojeg su usta s tankim usnama , a na njih se nastavlja špicasta mala brada.“⁹⁵

Pravilan nos nije dovoljno preciziran opis da bi ga mogli uporediti sa nekim od opisanih noseva u Zaydānovoj fiziognomici. Puno usne ukazuju da osoba jako voli, da je zaljubljenik u žene, dok tanke usne upravo suprotno ukazuju da nije veliki ljubavnik, te da mu ljubav prema ženama nije na prvom mjestu u životu. Pored toga ukazuju i na pribranost, dostojanstvo, odsustvo grubosti i češće su kod žena. Špicasta mala brada ukazuje na slabost i prezir.⁹⁶

Kroz dešavanja u romanu saznajemo da je Ahmed zbog neuspjeha koji je doživio u udvaranju i prosidbi žena postao njihov neprijatelj i mrzac, ali to ga nije spriječilo da se nada da će se ipak jednog dana skrasiti. Fizički odnosi sa ženama ga ne privlače, neizrecivo je osjećajan i očajno stidljiv. Ni zavist mu nije strana, posebno zavidi advokatima književnicima i učenjacima jer su oni stekli akademska zvanja kojima je on toliko težio. U odnosu prema drugima je uobražen, voli se nadmet i pokazivati.⁹⁷

Opažamo da se i fizičke osobine i izgled lica uveliko podudaraju sa mjerama fiziognomike, manjak kose i duguljasto lice ukazuje na prisutnu inteligenciju, razmaknute obrve na opreznost koja proističe iz Ahmedove naprasite naravi koja mu ne dozvoljava da odluke donosi bez razmišljanja, tanke usne govore o nedostatku ljubavi prema suprotnom polu i intimnim odnosima, a špicasta mala brada ukazuje na slabost i zavist koju pokazuje prema osobama koje su ostvarile njegove snove i prezir koji je usmjeren ka ženama.

Premda mu to nije bilo zanimanje, Ahmed je nosio nadimak filozof, a filozofi su specifični po istaknutom čelu, velikom mozgu, ružnom fizičkom izgledu i jake su građe.⁹⁸ Iz sljedećeg citata vidimo da je i sam lik svjestan pravila da velike mislioce odlikuje loš izgled:

„Prijetan izgled ga je uistinu nekada krasio, ali su ga brige, štednja, a povrh svega velika želja da izgleda kao mislilac, okrenuli od obraćanja pažnje izgledu i odijevanju.“⁹⁹

Premda Ahmedu nije urođeno da ima predispozicije da postane filozof, a ni njegova prosječna intelektualna sposobnost mu u tome ne pomaže. On trudom i zalaganjem nastoji da unaprijedi kako fizički izgled, tako i intelektualne sposobnosti da bi ostvario svoju zamisao i

---

⁹⁵ Nedžib Mahfuz, *Kvart Han al-Halili*, str. 10.

⁹⁶ Ğurġi Zaydān, *Ilm al-firāsa al-ħadīṭ*, str. 45-56.

⁹⁷ Nedžib Mahfuz, *Kvart Han al-Halili*, str. 23, 59-79, 103.

⁹⁸ Ğurġi Zaydān, *Ilm al-firāsa al-ħadīṭ*, str. 183.

⁹⁹ Nedžib Mahfuz, *Kvart Han al-Halili*, str. 10.

postao pravi filozof. Sa strane fizičkog izgleda to mu i uspjeva, jer stalnim mrštenjem unakazuje svoju vanjsku pojavu, te mu lice poprima sve ružniji izraz.¹⁰⁰

4.1.2. Ahmed Abduldževad i podudarnost njegovog karaktera sa fizičkim izgledom

Aḥmad And al-Ġawwād (Ahmed Abduldževad), kao jedan od glavnih likova u romanu *Put između dva dvorca* je u samo jednom citatu fizički opisan sa velikim detaljima, i ponekim opaskama o unutarnjim osobinama koje proističu iz tog izgleda.

„Stajao je pred njom, visok, širokih ramena, krupnog tijela, pogolemog, nabijenog trbuha koji je ispunjavao elegantni i bogati ogrtač i kaftan, znak blagostanja i dobrog ukusa. Njegova crna kosa, koja je od razdioka padala na obje strane, dotjerana sa posebnom pažnjom, zatim njegov prsten sa velikim dijamantom i zlatni sat, sve je to potvrđivalo njegov istančani ukus i eleganciju. Lice mu je bilo izduženo, zategnutog tena, izražajnih i upečatljivih crta, što je isticalo njegovu naočitu i zgodnu pojavu, zatim krupnih, plavih očiju, velikog, oholog i skladnog nosa, širokih, punih usana i crnih gustih brkova, zasukanih brižljivo i s mjerom.“¹⁰¹

Krenut ćemo od samog početka, prvo navodeći šta nam *firāsa* govori o pojedinoj fizičkoj karakteristici i osobinama koje je prate, a potom navesti koje osobine se navože za Ahmeda u samom romanu. Visina rasta i dugo lice ukazuje da je osoba mišićavi tip, što znači da ga odlikuje jak karakter, odlučnost, neprevrtljivost, ima osobine vođe i vrijedan je. Visoka osoba je u svemu jaka. Visina zajedno sa širokim ramenima ukazuje na heroje, osobe koje su bučne, žestoke, i vole prijateljstvo. Dominiranje u društvu mu je dolazilo sasvim prorodno. Crna kosa ukazuje na žestoku i snažnu osobu a njena gustina brkova također potvrđuje da je aktivan i jak.¹⁰²

Čitajući roman saznajemo da je Ahmed bogat, snažan, dostojanstven, muževan i naočit, odlučan i strog sa svojom porodicom, te da voli piće i veselje i druženje, posebno muziku.¹⁰³ Dakle potvrđuju se osobine jakog karaktera, odlučnosti, muževnosti i dominiranja koje su osobine vođe koje proizilaze iz njegove visine, dok ljubav prema prijateljstvu i piću odgovaraju osobi sa širokim ramenima. Snaga se otkriva kroz njegovu crnu kosu.

---

¹⁰⁰ Nedžib Mahfuz, *Kvart Han al-Halili*, str. 59.

¹⁰¹ Nedžib Mahfuz, *Put između dva dvorca*, str. 14.

¹⁰² Ġurġī Zaydān, *Ilm al-firāsa al-ḥadīṭ*, str. 35, 110, 127.

¹⁰³ Nedžib Mahfuz, *Put između dva dvorca*, str. 11-18, 118.

Čista i bogata odjeća ukazuje da osoba koja je nosi voli urednost, da je plemenita, odgovorna u poslu i da ima čvrste stavove. Dugo lice je znak inteligencije i jake volja zbog širine čela i brade. Krupne oči ukazuju na budnost i čistoću uma, što je veće oko to osoba brže primjećuje stvari, dok njihova plava boja nosi loš odgoj, glupost i ljenost.¹⁰⁴ Nađīb nam tumači da prsten sa velikim dijamantom i zlatni sat potvrđuju Ahmedov istančan ukus i eleganciju, dok kod Zaydāna ne nalazimo podatke o tome na šta ukazuju dodaci u odjevanju poput prstena i sata.¹⁰⁵

Ahmedova odjeća za Nađība je znak blagostanja i dobrog ukusa, on svoje blagostanje dijeli i sa drugima koji su u potrebi, što odgovara i tumačenju fiziognomike u kojoj se na osnovu odjeće vidi njegova plemenitost. Ahmeda od osobina još odlikuje mudrost, odvažnost i spremnost da pomogne. Bio je lahke naravi, oštrouman, duhovit i ironičan. Međutim u njemu nalazimo i brojne suprotnosti, koje se kreću od pobožnosti do raskalašenosti. Spolja je dostojanstven i bogobožan, a iznutra pokvaren, razvratan, ženskaroš, vinopija, grozan čovjek i ohol muž.¹⁰⁶ Mudrost i oštroumnost su znakovi inteligencije koja se nazire iz dugog lica. Dok na sve negativne osobine poput raskalašenosti i oholosti ukazuju plave oči, jer su sve te osobine posljedica lošeg odgoja.

Velik nos imaju osobe s velikim prsima, jer mora odgovarati kapacitetu pluća. Širina nosa povećava jačinu glasa, jer dječakov glas ne postaje grub sve dok mu se nosnice ne prošire. Rimski nos je pravilan ima uzdignut most. Ukazuje na veličinu i važnost osobe, to je nos osvajatelja, važnih ljudi koje ne okupiraju sitnice. Osobine koje prate rimski nos su uzdizanje i oholjenje, što je pozitivna osobina kod muškaraca. Pune usne označavaju prijateljstvo, gostoprimstvo i osobe sa punim usnama su sklone da više vole suprotni spol.¹⁰⁷

Nobelovac nam predstavlja svog glavnog lika i kao spretnog pripovjedača, i uglednog trgovca koji je mogao biti rječit advokat. On je oštrouman, snažan, krupan, elegantan, prijatno se ophodi sa drugima i duhovit je. Po prirodi je bio iskren, vjeran i skroman, a te su osobine kod njega nadahnute nagonom žednim ljubavi jer one privlače ljubav i prijateljstvo. Pokazivao je veliku sklonost prema ženama, ali se to svodilo samo na fizičku ljubav. Bio je pun vedrine i ljubaznosti i u svemu predan prijateljima.¹⁰⁸ Veliki nos, kao i visina glavnog lika ukazuju na

---

¹⁰⁴ Ğurđī Zaydān, *Ilm al-firāsa al-ḥadīṭ*, str. 40, 82, 128.

¹⁰⁵ Nedžib Mahfuz, *Put između dva dvorca*, str. 14

¹⁰⁶ Ibid, str. 62, 120, 132, 150, 192.

¹⁰⁷ Ğurđī Zaydān, *Ilm al-firāsa al-ḥadīṭ*, str. 40, 53, 54, 63.

¹⁰⁸ Nedžib Mahfuz, *Put između dva dvorca*, str. 11, 13, 27, 119, 140.

njegovu važnost i snagu, ali sa druge strane i ololjenje. Pone usne nam otkrivaju Ahmedovu sklonost ka ljubavnim vezama.

„Poslije duge noćne sjedjeljke izgledao je iscrpljen, otežalih očnik kapaka, a u uglovima očiju vidjelo se napadno crvenilo kao posljedica pića.“¹⁰⁹ Nağīb nam ovdje uz crvenilo očiju, odmah daje i tumačenje da je to crvenilo posljedica pića. Kod Zaydāna nalazimo da se crvenilo očiju pripisuje osjećaju ljutnje.¹¹⁰ Ovo razilaženje u tome na šta ukazuje crvenilo očiju može se objasniti privremenosti stanja ljutnje i opijenosti, pa je moguće da u nekim slučajevima crvenilo ukazuje na jednu osobinu, a u nekim na drugu.

Ova analiza nam pokazuje da se fizičke karakteristike u većini slučajeva djelimično poklapaju sa osobinama likova u romanu, jer za svaku karakteristiku Ğurğī navodi više unutarnjih osobina, te svaku od njih nije bilo moguće pronaći u romanu, a neke su bile u suprotnosti sa onim što se u samoj karakterizaciji lika navodi. Tako bi Ahmed Akif trebao biti plemenit zbog izlizanih rukava sakoa, ali se njegova štedljivost priječi toj osobini. Kod Ahmeda Abduldževada nalazimo da bi njegove plave oči trebale ukazivati da je glup, međutim na više mjesta nalazimo potvrdu za njegovu inteligenciju, a i sam fizički izgled poput dugug lica i krupnih očiju ukazuju da se radi o oštroumnoj osobi. Kroz to primjetimo da posmatrajući pojedinačne osobine, čak i unutar fiziognomike dolazi do nepodudarnosti, jer se osoba uvijek mora posmatrati u cijelini, sa svim njenim osobinama a ne fokusirati se na pojedine karakteristike.

---

¹⁰⁹ Nedžib Mahfuz, *Put između dva dvorca*, str. 16

¹¹⁰ Ğurğī Zaydān, *Ilm al-firāsa al-ħadīf*, str. 76.

5. Fiziognomika u romanima Ğurġi Zaydāna

Pored toga što je Ğurġi Zaydān napisao odvojeno djelo u kojem se posvetio fiziognomici, njegovi romani također sadrže opaske koje spadaju u domen fiziognomike. Neke od tih opasaka su prisutne i u djelu *Ilm al-firāsa al-ḥadīṭ*, dok neke predstavljaju dodatak, koji nije naveden u samom djelu. Primjere takvih opasaka koje nisu prisutne u djelu fiziognomika nalazimo u sljedećim citatima:

„Način kucanja često ukazuje na onog ko kuca.“¹¹¹

„Abdullah se šetkao u njoj a ljutnja ga je jako obzela, čas je dirao čelo, čas češao bradu, čas zavrtao lakat ili zadizao rukav što ukazuje na veliku brigu.“¹¹²

„Slada se uspravila na svom mjestu, dok joj se u očima ogledala ozbiljnost, a da je otkrila i lice pokazali bi se tragovi odlučnosti i upornosti oko njenih usana.“¹¹³

„Ovo je bio prvi put da su im se ruke dotakle otkako su se upoznali, pa su oboje osjetili trnce koji su znak ljubavi i ne dešavaju se prilikom svakog dodira između suprotnih spolova, već se dešava kad se dodirne dvoje čija su srca spremna za ljubav.“¹¹⁴

Ovim ukazujemo da Zaydānovi romani mogu biti jedim dijelom nadopuna djelu o savremenoj fiziognomici, te dodaju aspekte fiziognomike koje se u knjizi ne predstavljaju, poput kucanja i na što ono ukazuje, osjećanjima koja se mogu očitati u nemirnim pokretima ili na licu, te ljubavi koja se najavljuje kroz trnce prilikom dodira. Pored dodataka, u Zaydanovim romanima primjećujemo potpuno ista tumačenja kao i u fiziognomici. Takav primjer nalazimo u sljedećem opisu pjevačice:

„Ukrašavala vrat lancima, kosu vijencima i dinarima, a na ušima su joj visile velike naušnice koje su u skladu sa njenim ušima koje su bile velike sa skladnim urescima. A takve su uši pjevača i muzičara u većini slučajeva.“¹¹⁵

Slično tome u djelu *Ilm al-firāsa al-ḥadīṭ* u poglavlju koje tretira pojedinačna zanimanja kaže: „Muzičari dijele zajedničke osobine među koje spada i veliko uho. Veličina je dokaz jačine, a uho je organ slućanja. Teko kad je ono veliko ima sposobnosti da razlikuje tonove i

---

¹¹¹ Ğurġi Zaydān, *al-Ḥaġġāġ ibn Yūsuf*, str. 35

¹¹² *Ibid*, str. 113.

¹¹³ Ğurġi Zaydān, *Šaġara al-Durr*, Hindawī, Kairo, 2012, str. 34.

¹¹⁴ *Ibid.*, str. 36.

¹¹⁵ Ğurġi Zaydān, *al-Ḥaġġāġ ibn Yūsuf*, str. 14.

melodije.“¹¹⁶ Na drugom mjestu, kada tretira uho u poglavlju o fiziognomici pojedinačnih organa kaže: „Uho koje ima mnogo nabora i urezaka je osjetljivije i preciznije od ostalih. Suprotno tome bi bilo uho koje ima samo jedan nabor. To potkrepljuju analogijom sa ušima životinja, jer one životinje koje bolje čuju imaju više nabora. Zaključak je da oni koji imaju osjetljive uši imaju istančan ukus za muziku.“¹¹⁷ primjećujemo da su i veličina uha i uresci osobine koje je Zaydān naveo kao specifične osobine muzičara, a da je iste osobine preslikao na primjeru pjevačice u jednom od romana.

5.1. Podudarnost izgleda i osobina na primjeru lika Abdullaha Ibn Zubayra Ibn al-Awwāma u romanu *al-Ḥağğāğ ibn Yūsuf*

Jedan od najistaknutijih likova u historijskom romanu *al-Ḥağğāğ ibn Yūsuf* je Abdullah Ibn Zubayr Ibn al-Awwām. Njega Zaydān opisuje detaljno u sljedećem citatu:

„Potom se okrenuo Ibn Zubejru i spremio se da ga poselami kad prođe pokraj njega, pa nađe da je on visok, širokih ramena, guste brade na donjem dijelu vilice a rijetke sa strana. Zagledao se u njega dok je popravljao turban. Pri ustajanju sa namaza pa vidje da mu je kosa gusta i duga s razdeljkom. Posmatrao je njegovo lice pa je vidio da se duboka starost ucrtala na njegovom licu zbog velikih teškoća i tjeskobe koje su ga pogađale za vrijeme opsade, a ima 73 godine jer je prvo dijete koje se rodilo među muslimanima nakon hidžre.“¹¹⁸

Značenje visine i širokih ramena u fiziognomici smo već spominjali, te u romanu nalazimo podudarnost s tim osobinama jer je Ibn Zubayr Ibn al-Awwām predstavljen kao hrabar i nepolkolebljiv vođa koji se bori poput lava. Odbija da pošalje pismo Ibn Merwānu kojim bi se oslobodio nedaća, u čemu se ogleda njegova nepokolebljivost i čvrstina u borbi protiv nepravde. Ne nalazimo podatke da je on bučan, da voli hranu i prijateljstvo već da posti gotovo cijeli mjesec, te da mnogo klanja što bi predstavljalo suzbijanje ljubavi prema hrani i ostavljanje druženja sa ljudima da se posveti robovanju Allahu.¹¹⁹ Moguće da je po prirodi Ibn Zubayr težio tim osobinama, ali je jasno da se u dubokoj starosti i pred smrt to promijenilo.

Ibn Zubayrova brada je gusta na donjem dijelu vilice a rijetka sa strane, u Zaydānovoj fiziognomici nalazimo da istaknutost vilica ukazuje na čvrstinu, a široku vilicu uglavnom imaju

---

¹¹⁶ Ğurġī Zaydān, *Ilm al-firāsa al-ḥadīṭ*, str. 186.

¹¹⁷ Ibid, str. 102, 103.

¹¹⁸ Ğurġī Zaydān, *al-Ḥağğāğ ibn Yūsuf*, str.109.

¹¹⁹ Ibid, str. 108-112, 157.

čvrsti ljudi, jake volje i ratnici, što u romanu pronalazimo ka osobine koje krase Ibn Zubayra, međutim sam opis nije dovoljan da nam precizira da li se radi o dugoj i istaknutoj bradi.¹²⁰ Gusta i duga kosa ukazuju da je Ibn Zubayr aktivan i jak, dobročinitelj, ljubomoran i uvažen, a sve te osobine izuzev ljubomore nalazimo u karakterizaciji lika.

Mješane bore ukazuju da osoba traži pravdu i ne podnosi nepravdu, dok se u romanu navodi da su crte starosti uzrokovane velikim teškoćama i tjeskobom tokom opsade, ipak kod Ibn Zubayra nalazimo osobine pravednosti, te da je i svoj život dao boreći se protiv nepravde. Dok drugu vladari imaju dvorce on u svojoj kući nema namještaja, te odbija da se pomaže špijunima, već traži spas u istini i pravdi. Zaydān opisujući Ibn Zubayrov hod već u samom djelu opisuje kako siguran hod, ukazuje na uzvišenost i dostojanstvo.¹²¹ Slične zapažanja se navode u djelu o fiziognomici, gdje nalazimo da uspravan i stabilan hod ukazuje na postojanost i čvrstinu.¹²²

Posebno poglavlje u fiziognomici čine pojedina zanimanja, gdje se navode osobine koje krase osobe koje se bave određenim zanimanjima. Tako se za vođu u ratu navodi da ima široko čelo, široku glavu, jake široke vilice, jake kosti, istaknute obraze, veliki nos, te jak intelekt i volju, da blista u svim oblastima i da je posvećen vjeri.¹²³ Među najistaknutijim osobinama po kojima se Ibn Zubayr spominje u romanu, ali i u historijskim knjigama je njegova pobožnost. Sve navedene fizičke osobine ne nalazimo u samom romanu.

Među zadnjim poglavljima u knjizi *Ilm al-firāsa al-ḥadīṭ* je poglavlje o fiziognomici životinja, te kako sličnost čovjeka sa pojedinom životinjom govori o njegovim osobinama. Za Ibn Zubayra se navodi da se bori poput lava. Za osobe koje liče lavu, kaže se da imaju važnu ulogu, strpljenje, moć, hrabrost, ali i da su varalice, ljutiti nakon milosti, da imaju kraljevse duše i muževno ponašanje.¹²⁴ Pored osobina koje smo ranije spominjali da krase Ibn Zubayra, u romanu nalazimo i da ga obuzima ljutnja i u tom stanju on udara svog brata Arve nakon što ga je izdao u teskoj situaciji.¹²⁵

Jedna od čestih kritika Zaydānovih romana je da u njima nema personalizacije likova, da su njegovi opisi površni, te se odnose na daleke obrise a ne na sitne detalje i crte koje jasno

---

¹²⁰ Ğurġī Zaydān, *Ilm al-firāsa al-ḥadīṭ*, str. 44, 49.

¹²¹ Ğurġī Zaydān, *al-Ḥaġġāġ ibn Yūsuf*, str. 110, 113.

¹²² Ğurġī Zaydān, *Ilm al-firāsa al-ḥadīṭ*, str. 125.

¹²³ Ibid, str. 172.

¹²⁴ Ibid, str. 198.

¹²⁵ Ğurġī Zaydān, *al-Ḥaġġāġ ibn Yūsuf*, str. 112.

predstavljaju psihološku i socijalnu dimenziju ličnosti.¹²⁶ Visok ili nizak rast, ljepota, mršavost ili debljina prema njihovim kritikama nemaju ulogu u određivanju same ličnosti, međutim ukoliko uzmemo u obzir djelo *Ilm al-firāsa al-ḥadīth*, te sa njime uporedimo opise ličnosti, vidjet ćemo da za autora takvi vanjski obrisi ličnosti ustvari otkrivaju unutarnje dimenzije ličnosti.

---

¹²⁶ Maḥmūd al-Šāwī, *Kitābāt Ğurġī Zaydān dirāsāt taḥlīliyya fī ḍaw' al-islām*, Dār al-hidāya, Kairo, 2000, str. 460.

6. Komparativna analiza fiziognomike u romanima Zaydāna i Maḥfūza

Različiti opisi u romanima Zaydāna i Maḥfūza nam omogućuju da napravimo uporednu analizu o vezi između junakovog izgleda i njegovih ljudskih vrijednosti i ponašanja, da se osvrnemo da li se u različitim romanima mijenja taj pristup, te da li je vrijednosni sud o karakteru zasnovan na fizičkom izgledu.

Kod Maḥfūza likovi iz *Kvart Han Halili* Abas Šefo i Sulejman Ata su opisani kao ružni, pa su i njihovi karakteri predstavnjeni u negativnom tonu.¹²⁷ Isto tako je i sa Arfağom i Qanṭarom u kod Zaydāna. Dva glavna negativca u romanu su opisani kao ružne osobe, sa neskladnim dijelovima tijela. Opisujući Afrađu on ne kaže direktno da se radi o ružnoj osobi, kao što to čini sa Qanṭarom, već opisuje pojedinačne dijelove tijela koji njegov izgled u cjelini čine neprihvatljivim.

„Čovjek u pedesetim, nizak, mršav tako da su mu se koža gotovo zalijepila za kosti. Brada mu je bila polu sjeda, polu crna i rijetka a na glavi mali turban, kao da su mu na obrazima rupe, a nos mu je poput istaknute kamare na sred lica i ima mutne oči.“¹²⁸

Za razliku od Zaydāna, likovi kod Maḥfūza nisu uvijek potpuni negativci, niti se može za nekog lika da u njemu nema trunke dobra. Međutim makar u ranijem romanu *Kvart Han Halili* primijetimo kako se ružnoća povezuje sa dominantnim negativnim osobinama. Kasnije, u djelu *Put između dva dvorca* nije nužno slučaj. Premda ružnija od sestara, Hatidža ima i ružniju narav, ipak pronalazimo pozitivne osobine u njoj. Također služavka Umm Hanefi koja se opisuje kao ružna i neskladna žena nije se istizala po negativnim osobinama, već su je smatrali kao člana porodice i njena narav nije predstavljena negativnom. Jedino što bi se moglo uzeti da svjedoči o njenoj negativnoj strani je činjenica da se razvela, te njeno samoljublje.¹²⁹

U nastavku ćemo napraviti poređenje za usne, kao jedan od pojedinačnih organa koji se često opisuje u romanima, te ćemo na primjerima pogledati koliko su slični ili se razlikuju opisi usana kod Zaydāna i Maḥfūza i analizirat ćemo njihovu podudarnost za pravilima fiziognomike.

---

¹²⁷ Nedžib Mahfuz, *Kvart Han al-Halili*, str. 79.

¹²⁸ Ğurġī Zaydān, *al-Ḥaġġāġ ibn Yūsuf*, str. 30.

¹²⁹ Nedžib Mahfuz, *Put između dva dvorca*, str. 22, 23, 387.

6.1. Uporedni prikaz usana

Usne u fiziognomici predstavljaju organ ljubavi, jer sadrže veliki broj nervnih završetaka, jako su osjetljive i ljubav se uvijek prvo iskazuje usnama, stoga i debljina usana ukazuje na sklonost osobe da voli, toplinu njenih poljubaca i ljubav prema suprotnom polu, dok tanke usne ukazuju na njen nedostatak.¹³⁰ Pored ovog općeg pravila, postoje i detaljnija pravila za usne kod kojih je gornja ili donja usna tanja, nagetost usana, smijalice i crte lica oko usana.

Kroz analizu likova Ahmeda Abduldževada spomenuli smo da njegove pune usne označavaju prijateljstvo, gostoprimstvo i sklonost ka suprotnom polu, a sa druge strane Ahmed Akif koji ima tanke usne je sušta suprotnost Abduldževadu, nije spretan u ophođenju sa ženama, nije uspio ostvariti dugoročne veze sa njima, niti se upuštao u ljubavne avanture.

Pored ova dva glavna lika postoje i sporedni likovi čije usne se spominju u romanima *Kvart Han al-Halili* i *Put između dva dvorca*, te ćemo ih u nastavku predstaviti. Prvi kojeg izdvajamo je Nuno, koji također ima punačke usne. Saznajemo da je on prva osoba koja je ugostila Ahmeda Akifa u svom dućanu, čime mu se potvrđuje njegovo gostoprimstvo i prijateljstvo, a o ljubavi prema suprotnom spolu svjedoči i sam kada kaže da bi mu odgovaralo da ima cijelo naselje žena, iako je već oženjen sa četiri.¹³¹

Ahmeda Abduldževada naslijedio je sin Jasin sa svojim senzualnim usnama, a od oca je naslijedio i ljubav prema ženama i nije se mogao suzdržati da gleda u žene, te se upuštao u veze sa različitim ženama, ne gledajući njihovu ljepotu u trenucima opijenosti.¹³² Aišini i Hatidžini muževi su također imali nešto deblje usne. U samoj formulaciji vidimo da se ne radi o izrazitoj debljini usana, pa ni u romanu ne pronalazimo da su imali ljubavnice, već svu ljubav poklanjaju svojim ženama.¹³³

Kod Zaydāna pronalazimo samo dva opisa usana u njegovom romanu *al-Ḥaḡḡāḡ ibn Yūsufu*. Prvi opis je od Sakīna, te nije toliko precizan. Navodi samo da ima lijepe usne. Koristeći se njegovim djelom o fiziognomici možemo zaključiti da se radi o skladnim usnama kod kojih je gornja usna nageta prema dolje, te i crte lica prate tu nagetost.¹³⁴ Takve usne češće su kod žena nego kod muškaraca, a ukazuju na dostojanstvenost, smirenost i odsustvo grubosti, a i

---

¹³⁰ Ğurġī Zaydān, *Ilm al-firāsa al-ḥadīṭ*, str. 54.

¹³¹ Nedžib Mahfuz, *Kvart Han al-Halili*, str. 65-73.

¹³² Nedžib Mahfuz, *Put između dva dvorca*, str. 76, 102.

¹³³ Ibid, str. 407.

¹³⁴ Ğurġī Zaydān, *Ilm al-firāsa al-ḥadīṭ*, str. 54.

samom romanu nalazimo da joj je iz lica prodirala uzvišenost, te da je posjećivala kraljeve i prinčeve što svjedoči njenom dostojanstvu.¹³⁵

Negativan primjer u Zaydānovom romanu vidimo na primjeru roba Qanṭara, koji ima veću donju usnu, što ukazuje da je nezasit, te da teži požudama i užitku.¹³⁶ Kroz roman otkrivamo da je on izrazito zla osoba, koja se rijetko smije, te njegov ružan izgled ukazuje da su i njegove unutarnje osobine negativne.¹³⁷

Premda kod Zaydāna i Maḥfūza ne nalazimo isti opis usana, kod Mahfuza su usne tanke, pune, nešto punije ili senzualne, dok kod Zaydāna nalazimo lijepe usne i usne sa većom gornjom usnom. Ono što je zajedničko za sve likove je da se u velikoj mjeri izgled usana poklapa sa tumačenjima fiziognomike i kod jednog i kod drugog autora, što nas dovodi do zaključka da činjenica da je Zaydān napisao dijelo o fiziognomici nije značajno utjecalo na njegove romane, te da se pravila fiziognomike aktualiziraju i kod Maḥfūza o čijoj upućenosti u fiziognomiku nema nikakvih dokaza osim citata iz njegovih romana koji nam indirektno o tome kazuju.

---

¹³⁵ Ğurġī Zaydān, *al-Ḥaġġāġ ibn Yūsuf*, str. 25.

¹³⁶ Ğurġī Zaydān, *Ilm al-firāsa al-ḥadīṭ*, str. 54.

¹³⁷ Ğurġī Zaydān, *al-Ḥaġġāġ ibn Yūsuf*, str. 77.

Zaključak

Firāsa kao nauka koja omogućuje da se donose zaključci o unutrašnjim osobinama na osnovu vanjskog izgleda je našla primjenu i ostavlja značajan uticaj i u nauci, umjetnosti i religiji. Često se *firāsa* povezuje sa politikom, sufizmom, trgovinom, menadžerstvom i drugim naukama. To su samo neke od oblasti u kojima je prisustvo fiziognomike prepoznato, a jedna od zanemarenih sfera o kojima se jako malo piše i govori je utjecaj fiziognomike na književnost. Prvi i jedini autor koji je pisao i o fiziognomici kao nauci, a i romane na arapskom jeziku je Ğurġī Zaydān. Njegovo djelo *Ilm al-firāsa al-ḥadīṭ* uglavnom predstavlja prečišćene verzije ranijih dijela iz kojih je izbačen utjecaj astrologije.

Zaydān u jednom od poglavlja *Ilm al-firāsa al-ḥadīṭ* govori o fiziognomici pojedinih dijelova tijela, među kojima se posebno ističu oči koje i u tradicionalnoj i u modernog fiziognomici imaju veliku važnost. U njima se kroz oblik, boju, svjetlinu, veličinu zjenice i u samom pogledu otkrivaju razni aspekti ličnosti. Pored toga oči predstavljaju sponu koja omogućava autorima romana da preko njih unesu svoja opažanja o namjerama, skrivenim mislima i osobinama likova stoga je njihova uloga u samoj karakterizaciji lika od izuzetne važnosti. Tako nalazimo i u romanima Maḥfūza i u Zaydānovim romanima primjere u kojim oči otkrivaju da li se radi o dobroj ili zloj osobi, te govore o porijeklu, plemenitosti i inteligenciji.

Zaydān je ostavio iza sebe djelo kroz koje iznosi pravila fiziognomike, međutim, kod Maḥfūza iako nije ostavio nijedno djelo u toj oblasti, možemo pronaći citate koji podupiru većinu teorija u fiziognomici. Nalazimo da izrazi lica ostavljaju dugoročne tragove na licu, te omogućavaju pronicljivom posmatraču da uoči tu narav i dominantu osobinu koja je utjecala da se određene crte lica stvore. Ne samo da se unutarne osobine oslikavaju posljedično na tijelo, nego autor navodi kako i sam izgled potiče junaka da čini loša djela. Veličina organa ukazuje na razvijenost i sposobnost osobe, tako su likovi s velikom glavom pametni i inteligentni. Maḥfūz također poredi izgled ljudi sa životinjama, sa očekivanjem da osoba ima slične osobine kao i životinja kojoj liči. Također primjetimo da se određene osobine vežu za zanimanja, tako naprimjer navodi da su advokati obrazovani a studenti načitaniji. Čak i tragovi na papiru mogu ukazivati na stanje i osobine osobe, tako kod Maḥfūza nalazimo da iznenadni loš rukopis ukazuje na bolest autora pisma. Ne samo da fizički izgled, zanimanje, rukopis i rasa koji se tretiraju i u djelima fiziognomike ukazuju na osobine, već se i sami pokreti jako često

javljaju kao ukazatelji stanja i osobina, premda oni nisu zastupljeni u tradicionalnim dijelima o fiziognomici.

Poredeći primjere iz Maḥfūzovih romana primjećujemo da fizičke karakteristike u većini slučajeva djelimično poklapaju sa osobinama likova u romanu prema Zaydānovim tumačenjima unutarnjih osobina na osnovu vanjskog izgleda. Kako Ćurgī navodi više osobina za fizički izgled nije bilo moguće pronaći u romanu sve navedene osobine kod likova, a neke su, rijetko, bile u suprotnosti sa onim što se u samoj karakterizaciji lika navodi. Kroz to se da primijetiti da posmatrajući pojedinačne osobine, čak i unutar fiziognomike, dolazi do nepodudarnosti, jer se osoba uvijek mora posmatrati u cijelini, sa svim njenim osobinama a ne fokusirati se na pojedine karakteristike.

Romani Ćurgī Zaydāna također sadrže opaske koje spadaju u domen fiziognomike. Neke od tih opasaka su prisutne i u djelu *Ilm al-firāsa al-ḥadīṭ*, dok neke predstavljaju dodatak, koji nije naveden u samom djelu poput kucanja i na što ono ukazuje, osjećanjima koja se mogu očitati u nemirnim pokretima ili na licu, te ljubavi koja se najavljuje kroz trnce prilikom dodira. Jedna od čestih kritika Zaydānovih romana je da u njima nema personalizacije likova. Uzevši u obzir da kada Zaydān govori o pojedinim fizičkim karakteristikama, ima na umu da one sa sobom nose i unutarnje osobine, stavlja se znak pitanja na sve te kritike i otvara se mogućnost čitanja Zaydānovih romana uz djelo *Ilm al-firāsa al-ḥadīṭ* kao priručnik koji će nam pomoći da otkrijemo osobine likova koje ih tjeraju na određene postupke.

Maḥfūz i Zaydān su u svojim romanima glavne negativce opisali kao ružne osobe, sa neskladnim dijelovima tijela. Premda se kod Zaydāna čini da negativni likovi nemaju niti jednu pozitivnu stranu, kod Maḥfūza likovi nisu uvijek potpuni negativci, niti se može za nekog lika da u njemu nema trunke dobra, posebno u romanu *Put između dva dvorca*. To nam ukazuje da kod Maḥfūza u različitim dijelovima života imamo različitu provedbu i jedno odmicanje od fiziognomike, što nije slučaj sa Zaydānom. Ako se odmaknemo od opisa cijelog karaktera i fokusiramo samo na jedan aspekt izgleda, kao na primjer usne nalazimo opise tankih, punih, nešto punijih, lijepih, senzualnih ili usana sa većom gornjom usnom. Ono što je zajedničko za sve opise usana je da osobine koje nosi izgled usana prema fiziognomici odgovaraju osobinama likova u romanu i kod jednog i kod drugog autora. Iz svega navedenog se nadaje da Zaydānovo autorstvo *Savremene fiziognomike* nije značajno utjecalo na njegove romane, te da se ista pravila mogu sa velikom tačnošću primijeniti i na romane Maḥfūza, premda on nije pisao o fiziognomici. Sa druge strane fiziognomika se u velikoj mjeri nalazi u

romanima oba romanopisca koja smo tretirali, te ostaje znak pitanja i prostor za dalja istaživanja fiziognomike u romanima drugih autora.

أهمية الفراسة وما ورثتها من العلوم الحديثة ملحوظة في مجالات مختلفة مثل السياسة والتجارة والإدارة والتصوف وإلخ لكن أثر الفراسة في الأدب يكاد لا يذكر في الدوائر الأكاديمية. الكاتب العربي الوحيد الذي كتب الروايات وكتب أيضا كتابا عن الفراسة هو جرجي زيدان. كتابه الفراسة الحديثة عبارة عن ملخص الكتب العربية والغربية التي كتبت عن هذا الموضوع. باستثناء بعض المسحات التابعة لعلم التنجيم التي دخلت كتب الفراسة السابقة. ورد جرجي زيدان في كتابه عن الفراسة دلالات أعضاء الجسم على خُلق الإنسان. وأبرز تلك الأعضاء هي العيون، لأنها تتكلم عندما يعجز اللسان عن التعبير. وهو أيضا يستخدم العيون في رواياته ليكشف بواطن أبطال رواياته، وهو ليس وحيدا في ذلك. نجيب محفوظ هو الآخر يُدخل معلومات عن العالم الداخلي للشخصيات في رواياته من خلال العيون، فهي تخبرنا عن النبيل والكريم والذكي، ولكن تكشف أيضا الكذب والشر. ومع العيون فإننا نلاحظ أن المظهر والمهنة والخط ولون البشرة، كل ذلك يدل على خُلق الشخصيات في روايات نجيب، مع أنه لم يكتب كتابا عن الفراسة فإن رواياته تشهد عن علمه بها وقواعدها. في معظم الأحوال تناسب مظهر الشخصيات خُلقهم وصفاتهم المذكورة في الرواية إلى حد ما. لكن إذا نظرنا إلى الأعضاء فرديا، بدون النظر إلى الجسم بمجمله نصل إلى النتائج الخاطئة والتي لا تتوافق مع صفات الشخصيات في الرواية، لكن هذه هي قاعدة الفراسة وليس استثناء لها. ونلاحظ أن الأشرار الرئيسيين في الرواية، في كل من محفوظ وزيدان، يتم وصفهم بأن مظهرهم قبيح، وأعضاء أجسادهم غير متناسكة. ومع أن الشخصيات السلبية في روايات جرجي زيدان ليس لها جانب إيجابي قط، إلا أن الشخصيات في روايات محفوظ ليست دائما شريرة تماما، و في كل منها نجد صفات إيجابية، خاصة في رواية بين القصيرين. وهذا يبين لنا أن أثر الفراسة عند محفوظ تتغير في فترات مختلفة من حياته أما زيدان فلا نجد عنده هذه الميزة. وإذا ابتعدنا عن وصف الشخصية بأكملها وركزنا فقط على عضو واحد من أعضاء الجسم، مثل الشفاه، نجدها في الروايات أحيانا رقيقة وأحيانا ممتلئة أو ممتلئة إلى حد ما أو حسنة أو شهوانية أو شفاه ذات شفة علوى أكبر، والقاسم المشترك بين جميع أوصاف الشفاه هو أن ملامح مظهر الشفاه، حسب علم الفراسة، تتوافق مع ملامح الشخصيات في الرواية لكلا المؤلفين. وكل هذا يدل على أن تأليف زيدان لكتاب الفراسة المعاصر لم يؤثر بشكل كبير على رواياته، وأن نفس القواعد يمكن تطبيقها بدقة كبيرة على روايات محفوظ، على الرغم من أنه لم يكتب عن الفراسة. ومن ناحية أخرى، نلاحظ أن علم الفراسة موجود إلى حد كبير في روايات كلا الروائيين اللذين تناولناهما في هذا البحث. ويبقى علامة استفهام ومجال لمزيد من الأبحاث عن أثر علم الفراسة في روايات المؤلفين الآخرين.

8. Izvori

1. Nedžib Mahfuz, *Put između dva dvorca*, s ar. jez. preveo Sulejman Grozdanić, Svjetlost, Sarajevo, 1990.
2. Nedžib Mahfuz, *Kvart Han al-Halili*, s ar. jez. preveo Mehmed Kico, Šahinpašić, Sarajevo, 2007.
3. Zaydān, Ğurġī, *al-Ḥaġġāġ Ibn Yūsuf*, Hindawī, Kairo, 2012.
4. Zaydān, Ğurġī, *Ilm al-firāsa al-ḥadīṭ*, Hindawī, Kairo, 2012.

9. Literatura

1. Ḥasan, Muḥammad Abd al-Ġaniyy, *Ğurġī Zaydān*, Kairo, al-Haya' al-miṣriyya al-‘āma li našr wa ta’līf, 1970.
2. Ḥusnī (al-), Muḥammad Abd al-Ḥayy al-Adlūnī al-Idrīsī, *al-Tadbīrāt al-ilāhiyya fī iṣlāḥ al-mamlaka al-insāniyya li Muḥyī al-Din Ibn Arabī*, Dār al-taqāfa li al-našr wa al-tawzī’, Kazablanka, 2015, str. 143-156.
3. Ibn Hazm, Ebu Muhamed Ali Ibn Ahmed, *Golubičina ogrlica*, sa ar. Preveo Teufik Muftić, Vrijeme, Zenica, 2018.
4. Kico, Mehmed, *Pogled u život i djelo Nedžiba Mahfuza*, Fakultet islamskih nauka i El-Kalem, Sarajevo, 2006.
5. Lavater, John Caspar, *Essays on Physiognomy: designed to promote the Knowledge and the Love of Mankind*, William Tegg and CO., London, 1985.
6. Lelić, Emin, “Physiognomy (‘Ilm-I firāsāt) and Ottoman Statecraft: Discerning Morality and Justice”, *Arabica*, Vol 64(3-4), Laiden, 2017, str. 609-646.
7. Mahfuz, Nedžib, *Novi Kairo*, sa arapskog preveo Mehmed Kico, Šahinpašić, Sarajevo, 2007.
8. Milanović, Željko, „Od nosa do karatera: Fiziognomija karaktera u pripovjetkama Janka Polića Kamova“, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, vol. XLIV, 2019, str. 233-249.
9. Muftić, Teufik, *Arapsko-bosanski rječnik*, Rijaset IZ u Bosni i Hercegovini, Izdavački centar El-Kalem, Sarajevo, 1998.
10. Murād, Yūsuf, *Firāsa inda al-arab wa kitab al-firāsa li Fahri al-Dīn al-Rāzī*, al-Maktaba al-Arabiyya, al-Qahira, 2002.
11. Naṣṣār (al-), Ṭāhir Muṣṭafā al-, „al-Firāsa bayna al-ilhām wa al-ilm al-ḥadīṭ“, *Maġalla dar al-‘ulūm*, vol. 36, br. 122, maj 2019, str. 779-837.

12. Rāzī (al-), Muḥammad bin abī Bakr Abd al-Qādir, *Muḥtār al-ṣiḥāh*, Maktaba Lubnān, Liban, 2008.
13. Salwādī (al-), Iṣām Aḥmad Mas‘ūd al-, Ibādī (al-), Abd al-Salām Namir, *Madhal ilā ilm al-firāsa al-ḥadīth*, International Academy, Džeda, 2022.
14. Ṣāwī (al-), Maḥmūd, *Kitābāt Ğurġī Zaydān dirāsāt taḥlīliyya fī ḍaw’ al-islām*, Dār al-hidāya, Kairo, 2000.
15. Suyūfī (al-) , *al-Ġāmi’ al-saġīr*, Dar al-kutub al-ilmīyya (DKI), Bejrut, 2006
16. Šenija, Josip (ur), Opća enciklopedija, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1977, tom II, str. 734.
17. Zaydān, Ğurġī, *Šaġara al-Durr*, Hindawī, Kairo, 2012.
18. Yasū‘ī (al-), Luwīs Šayhū, *al-Ādāb al-arabiyya fī qarn al-tāsi’ al-ašar*, al-Maṭb‘a al-kātūlīkiyya li al-ādāb al-yasū‘iyya, Bejrut, 1924.
19. Wells, Samuel R., *New physiognomy or, Signs of character as manifested through temperament and external forms, and especially in "the human face divine*, Fowler & Wells co, New York, 1984.
20. Çaġbayır, Yaşar (ur) *Büyük türkçe sözlük*, Ötüken, Istanbul, 2016, tom. 5.
21. Donat, Branimir (ur) *Filozofijski rječnik*, 2. izdanje, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1984.
22. Bogdanov, Nada, Gospodnetić, Frano i dr (ur) *Leksikon JLZ*, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1974.
23. Ibrāhīm, Muṣṭāfā (ur) *Mu‘ġam al-wasīf*, Maktaba al-šurūq al-dawliyya, Kairo, 1932.

10. Appendix

Tabela 1. Ahmed Akif i podudarnost njegovog karaktera sa fizičkim izgledom

Izgled	Fiziognomika (Firāsa)	Osobina	Podudarnost
<i>izgužvane hlače</i>	voli posao, nestrpljiv	Voli intelektualne poslove, jako nestrpljiv	da
<i>izlizani rukavi sakoa</i>	plemenit, redovan na poslu, čednan i oprezan	Redovan na poslu, oprezan, čedan	da
<i>Kapa sa tragovima znoja</i>	zapostavljanje	neobraćanje pažnje na izgled i odijevanje	da
<i>Tjeme bez kose</i>	pametna i prepređen, oštrouman i spretan u intelektualnim poslovima	prosječno bistar, ima znanje	djelimično
<i>Duguljasto lice</i>	Inteligentan, pametan i ima jaku volja	vrijedan učenik, ima znanje	djelimično
<i>Pravolinijske rijetke i razmaknute obrve</i>	budan, brzo primjećuje, oprezan	operzan	djelimično
<i>Tanke usne</i>	Manje voli suprotni spol, pribranost, dostojanstvo, odsustvo grubosti	Ne voli seks, osjećajan, stidljiv	djelimično
<i>Špicasta mala brada</i>	slabost i prezir	Zavist, pokazivanje, uobraženost i mržnja	da
<i>Ružan izraz lica</i>	Loše osobine	Zavist, pokazivanje, uobraženost i mržnja	da
<i>Filozof (nadimak)</i>	Zanimanje Čelo, Velik mozak, ružan, jake građe	Neobraćanje pažnje izgledu	djelimično

Tabela 2. Ahmed Abduldževad i podudarnost njegovog karaktera sa fizičkim izgledom

<i>Izgled</i>	<i>Firāsa</i>	Osobina u romanu	podudarnost
<i>Visok</i>	odlučan, jak karakter, vrijedan, neprevrtljiv, ima vlast i osobine vođe	odlučan, strog i dostojanstven, ugledan	djelimično
<i>širokih ramena</i>	Heroji , bučan, žestok, voli hranu, voli prijateljstvo	Voli piće, veselje, druženje, muziku	djelimično
<i>elegantni i bogati ogrtač i kaftan</i>	plemenit i voli urednost, odgovoran u poslu, čvrstih stavova.	Plemenit, mudar, odvažami i spreman da pomogne, elegantan	djelimično
<i>crna kosa</i>	žestina i snaga	bogat, snažan i naočit,	djelimično
<i>Izduženo lice</i>	inteligencija, jaka volja	lakom naravi, oštoroumnošću, duhovitošću i ironijom mogao bi bez napora da dominira među cijelim društvom.	da
<i>Krupne oči</i>	budnost i čistoću uma,	Pobožan, dostojanstven, oštrouman	djelimično
<i>Plave oči</i>	loš odgoj, glupost i ljenost	Raskalašen, povaren, razvratan, ženskaroš, vinopija, ohol muž, prijek i grozan čovjek	djelimično
<i>velikog i skladnan nos</i>	velika i važna osoba osvajatelj, ne okupiraju ga sitnice, uzdizanje i oholjenje	Sjajno pripovjeda, oštrouman, prijatno se ophodi, duhovit, snažan, krupan, ugledan, ohol	djelimično
<i>širokih, punih usana</i>	prijateljstvo, gostoprimstvo, pune usne vole više	iskren, vjeran, čist , skorman; ima	da

		vrline koje privlače ljubav i prijateljstvo, fokusira se na fizičku ljubav, vedar, ljubazan, predan prijateljima	
<i>Crni gusti brkovi</i>	Gusta kosa – aktivan i jak	Snažan, muževan	djelimično
<i>Crvene oči</i>	ljutnja	Posljedica pića	ne

Tabela 3. Abdullah Ibn Zubayr Ibn Awwām i podudarnost njegovog karaktera sa fizičkim izgledom

<i>Izgled</i>	<i>Firāsa</i>	Osobina u romanu	Podudarnost
<i>Visok</i>	Jak, odlučan, jak karakter, vrijedan, neprevrtljiv, ima vlast i osobine vođe	Hrabar, vođa, neprevrtljiv	da
<i>Široka ramena</i>	Heroji , bučan, žestok, voli hranu, voli prijateljstvo	Hrabar, pobožan, asketa	djelimično
<i>Gusta brada na donjem dijelu vilice a rijetka sa strane</i> <i>Gusta duga kosa</i>	Istaknutost i širina vilice - čvrstina, jaka volja i ratnici	Nepokolebljiv, vođa u ratu	Nedovoljan opis vilice
	aktivan i jak, dobročinitelj, dobra srca, ljubomora, važan	Jak, dobročinitelj, pobožan, ugledan	Djelimično
<i>Crte starosti</i>	Pravedan, ne podnosi nepravdu	bori se protiv nepravde, pravedan	da
<i>Siguran hod</i>	postojanost i čvrstina	Uzvišen, dostojanstven, nepokolebljiv	da
<i>Vođa u ratu</i>	Široko čelo, široka glava, jake široke vilice, jake kosti, istaknuti obrazi, velik nos, namrštenost prema nosu, pobožnost, jak intelekt i volja, blista u svim oblastima	Pretjerano pobožan	da
<i>Lav (metafora)</i>	Važnu ulogu, strpljiv, džebbar, varalica, hrabar, ljutit nakon milosti; kraljevse duše muškog ponašanja	Ljutit, hrabar, vođa	djelimično

Tabela 4. Usne u romanima Zaydāna i Maḥfuḏa

<i>Osobina</i>	<i>Lik</i>	<i>Firāsa</i>	<i>Osobina u romanu</i>
<i>širokih, punih usana</i>	Ahmed Abduldževad	prijateljstvo, gostoprimstvo, pune usne vole više	iskren, vjeran, prijateljstvo, naginjanje fizičkoj ljubavi, vedar, ljubazan, predan prijateljima
<i>Tanke usne</i>	Ahmed Akif	Manje voli suprotni spol, pribranost, dostojanstvo, odsustvo grubosti	Ne voli seks, osjećajan, stidljiv, nema stalnih prijatelja
<i>punačke usne</i>	Nuno	prijateljstvo, gostoprimstvo, pune usne vole više	Otvoren, gostoprimljiv, ljubazan, fizička ljubav prema ženama
<i>senzualne usne</i>	Jasin	prijateljstvo, gostoprimstvo, pune usne vole više	Muževan, snažan, kočoperan, ohol, fizička ljubav prema ženama
<i>Nešto deblje usne</i>	Halil i Ibrahim	prijateljstvo, gostoprimstvo, pune usne vole više	vole svoje supruge, društvo i dokolicu
<i>Velika donja usna</i>	Qanṭar	nezasitost	Loše osobine, zao, ljutit
<i>Lijepa usta</i>	Sakīna	dostojanstvo	Uzvišenost, uvažnost, ugled, ljepota, zdravlje